

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The church in the landscape seen from the south west.*

SMIDSTRUP KIRKE

HOLMANS HERRED

Kirken i Smidstrup nævnes første gang 1330, hvor den annekteres kantoriet i Ribe (jf. ndf.). Blot otte år senere, 1338, nævnes kirken igen, nu i kantor Esger Møs testamente, hvor den blev betænkt »ij oras annone« (to ørtug korn), mens præsten fik eftergivet sin gæld på 10 skilling sterling.¹ I Ribe Oldemoders kirkeliste fra o. 1376–89² opregnes »Smithstorp« – her listet under Brusk Hrd. – med en afgift på 5 skilling sterling, hvor gennemsnitsafgiften for Almind Syssels kirker var knap 4 skilling. 1394 betænkte kantor Jens Pedersen (Johannes Petri) kirken i sit testamente med fire ørter korn, der dog skulle deles ligeligt med kirkerne i Sønder Skast (*DKSjyll* 1471) og Gadbjerg (s. 2807).³ Præsten Laurens nævnes i et tingsvidne 1438.⁴ Ved landehjælpen 1524–26 betalte kirken (noteret som »Smestrvp«) en ekstraskat på 24 mark (jf. s. 1016),⁵ den næsthøjeste i herredet, og ved klokkeskatten i 1528–29 afleverede kirken herredets næststørste klokke (jf. s. 1019).⁶ Også efter reformationen, hvor den kom i Kronens eje, synes kirken at have været blandt de mere velstillede i krongodsdistriktet.⁷

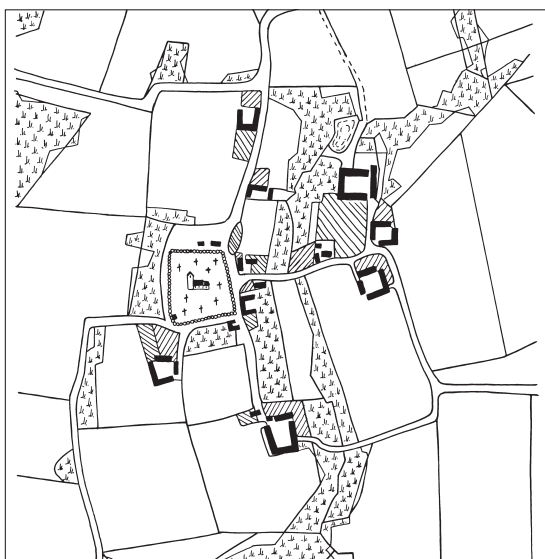
Ejer- og administrationsforhold. 1330 annekterede og forenede biskop Jakob af Ribe kapitlets kantori med »Provstiet Almindsyssel og Smidstrup Kirke, der tidligere er blevet forenet«.⁸ Efter reformationen blev samtlige af herredets kirker lagt under Kronen, og 1580 bekendtgjorde kongen i et åbent brev, at lensmanden på Koldinghus havde ret til at bortfæste både Kronens og kirkens parter af tiender og kirkejorde i Brusk, Andst, Elbo, Holmans og Jerlev herreder, »uden at enten Stiftslensmanden, Kapitlet eller Kantoren i Ribe herefter i nogen Maade maa befatte sig hermed«.⁹

Foruden bortsalg af halvdelen af kirkens part af korntienden i 1635 kendes de efterreformatoriske ejerforhold først igen fra 1686, hvor kongen afhændede patronatsretten til Smidstrup samt 13 jyske og 14 fynske kirker til Jørgen Rantzau og Marsille von Gabels (jf. s. 3730).¹⁰ Rantzau solgte 1689 kirken til Jens Lauridsen Risom på Nebbegård for 1.040 rdlr.¹¹ Efter dennes død 1694 tilfaldt kirken arvingerne.¹² 1715 solgte sønnen, sognepræst Laurids Risom, kirken til jægermester og etatsråd Christian Rathlev,¹³ om end

Fig. 2. Kirken og dens omgivelser. Foto Aalborg Luftfoto 1948-52. I KB. – *The church and its surroundings.*

han allerede året efter solgte kirken tilbage til sognepræsten.¹⁴ Dennes enke, Dorothe Andersdatter Roesten, skødede 1724 kirken til kongen med betingelsen, at hun selv eller hendes arvinger 'ved første vakance i Smidstrup og Skærup Menigheder »til Huusets Conservation« måtte gøre forslag på en habil person, som skulle nyde kongens konfirmation på vokationen' (jf. s. 4021).¹⁵ Ejerskabet lå antagelig fortsat 1751 hos Kronen, da kongen gjorde brug af kaldsretten.¹⁶

Ved ryttergodsauktionen 1766 blev kirken solgt til hofjægmester Peder Bachmann til Vellinggård,¹⁷ hvis arvinger 1769 solgte den videre til Bachmanns svigersøn, løjtnant Christian von Wildenradt, med den kondition, at Jens Knudsen Storm skulle kaldes, når embedet blev ledigt.¹⁸ Under von Wildenradt var kirken pantsat ad flere omgange, indtil sognepræsten, Jens Knudsen Storm, 1782 købte den.¹⁹ Sognepræsten fik ved sin bror Ancher Knudsen Storms død 1785 overdraget den nærliggende Ødsted Kirke, Jerlev Herred (s. 3369). Han døde selv 1810,²⁰ hvorefter enken, Gyde Kirstine Bertelsdatter Bruun (Storm), overtog ejerskabet til begge kirker, som hun tilsyneladende beholdt til sin død 1830.²¹ Herefter afløste landinspektør Anker Storm sin mor som ejer, men må dog allerede året efter, i 1831, have solgt en anpart til købmand Secher i Horsens.²² Poul Borreby Seidelin må efterfølgende være blevet eneejer af i al fald Smidstrup Kirke, som han 1842 solgte til gårdejer Hans Damkjær på Vellinggård. Herefter tilhørte kirken slægten frem til overgangen til *selveje*.²³ Denne fandt sted 19. april 1918.²⁴

Anneksforhold. Kirken har haft Skærup som anneks siden middelalderen (s. 3956)²⁵ bortset fra årene 1887-1994, hvor Smidstrup udgjorde et selvstændigt pastorat.

Kirkegods. 1683 fandtes en 'Kapel Agers Have' i bebyggelsen Velling nordøst i sognet, som 2018 er blevet tolket som stednavn for et $\dagger$ kapel.²⁶

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt 1820 af Bisted, tegnet af Freerk Oldenburger 2023. – *Cadastral map.*

Kirken, der er opført på et forholdsvis jævnt terræn, havde frem til o. 1900 en central placering i landsbyen såvel som i sognet. Som følge af opførelsen af parcellhuskvarterer, navnlig mod nord, i 1960'erne, ligger den nu i den søndre del af landsbyen. Kirken omgives fortsat af marker mod vest.

Kirkegården er et godt 13.000 m² stort rektangulært areal, der omfatter en gammel og ny afdeling. Den gamle afdeling, der 1820 var omtrentlig firkantet (fig. 3), udgør ca. halvdelen af det samlede areal.²⁷ 1910 påpegede synet, at en udvidelse af kirkegården blev 'mere og mere nødvendig', hvorfor kirkeejeren blev pålagt at komme med forslag til en udvidelse, som dog blev afvist det efterfølgende år. Selvom synet 1916 ikke mente, at den trængte til udvidelse,²⁸ blev den ti år senere, i 1926, alligevel udvidet mod vest.²⁹ Den nye afdeling er indviet 1927.³⁰

Hegn. Kirkegården omgives af et kampestensdige, der siden 1929 mod nord og øst er afstivet af et skrånende, græsbeplantet jorddige kantet af kløvede sten, mens den sydøstre del støttes af en lav stensætning.³¹

†*Hegn.* Kirkegårdsmuren omtales tidligst 1700, hvor den var 'vel ved magt', om end en mindre del på vestsiden skulle oprettes. 1773 var kampestensmuren skredet ned mange steder, mens den 1791, 'som en sjældenhed i herredet', var i

god stand.³² Diget blev repareret adskillige gange i løbet af den første halvdel af 1800-tallet, og 1807 har man tilsyneladende omsat det nordre dige i tegl, dersom det oplyses at være 'opbygget af brændte sten'.³³ 1862 var hele kirkegårdsdiget ifølge synet 'så godt som helt omsat og gav et smukt skue'.³⁴ 1923 blev digets sydside omsat, men kort efter kirkegårdens udvidelse 1927 besluttede man at omsætte den sydøstre del af diget for at skaffe bedre plads til køretøjer.³⁵ Bestræbelserne på at skabe bedre parkeringsforhold førte også til mindre ændringer mod Håstrupvej i 1968 og 1979 (jf. ndf.).³⁶

Indgange. Der er fem indgange til kirkegården, hvoraf de to vestligste på nord- og sydsiden markerer skellet mellem den gamle og den nye afdeling. Den oprindelige *hovedindgang* er den østligst placerede køreport mod syd (fig. 4), der 1860 erstattede en muret portal (jf. ndf.). Den består af to murede, pudsede piller med pyramideformet afdekning og tremmelåger af jern imellem. Porten i det nordøstre hjørne, etableret 1862, udgøres af to granitpiller med en tremmelåge af jern imellem.³¹ To køreporte mod nord og syd svarer til hovedindgangen og er sandsynligvis etableret ved kirkegårdens udvidelse 1927. En fodgængerindgang mod øst er tidligst omtalt 1810, men er antagelig langt ældre. Denne har to slanke jernsøjler

Fig. 4. Indgangen til kirkegården set fra syd (s. 4011). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Entrance to the churchyard seen from the south.

med en jerntremmelåge imellem. Her findes en dobbeltsidet granittrappe fra bygaden, der senest 1962 er 'omstøbt' med nye trin.²⁸

†*Indgange*. En †kirkeport var 1719 'ganske øde' (dvs. ødelagt), og en ny blev forfærdiget. 1773 var der tre indgange 'af brændt mur' og med låger, mens den fjerde låge, som var af træværk, 'lå ganske omfalden'. Indgangen i syd, der 1791 blev omtalt som hovedindgang (jf. ovf.), var tilsyneladende en muret portbue med 'stentag'.³² Portbuen blev 1860 erstattet af portpiller i cement med jernstakitlåger.³⁷ 1813 omtaltes en †*stette*, mens det lader til, at kirkegården 1814 havde låger i syd, nord og øst,³⁸ der alle 1817 blev repareret og fik ilagt †*kirkeriste*.²² 1862 blev 'indgangslågen i kirkegårds-muren afskaffet', om end det er uklart hvilken. Samtidig blev det oplyst, at der nu var to porte og tre låger. En låge i vest omtales først 1866, hvor den tillige med den østre ønskedes istandsat eller udskiftet med en af jern.³⁹ 1979 ønskede menighedsrådet diget lukket mod syd.⁴⁰

Bygninger på og ved kirkegården. Et kapel med redskabsrum og toiletfaciliteter (arkitekt Bodulf Billund, Fredericia) blev opført som del af kirkegårdens udvidelse 1927 (jf. fig. 4).²⁹ Bygningen, der er muret af hvidpudsede mursten, har rødt tegltag med trappegavl mod øst og mod vest helhvalm kronet af en lille, muret pyntegavltrekan. Indgangen i øst består af en bred, fladbuet og man-

gefalset port, hvorover gavltrekanen prydes af 13 aflange blændinger om en falsk cirkelblænding. Hver langmur har seks aflange vinduesåbninger, mens tre døre i vest giver adgang til toiletter og redskabsrum. Kapellet ligger ud til kirkegårdens tværgående sti og i kirkens længdeakse.

Et *graverhus* af hvidpudset murværk med rødt tegltag blev 1989 opført på nordsiden af diget (landskabsarkitekt Finn Andersen, Fredericia).⁴¹ 2008 er bygningen udvidet mod nord med et *sognehus* (arkitekterne Birch & Andersen, Horsens). Dette er ligeledes opført af hvidpudsede teglsten med rødt tegltag, indeholdende toiletter og konfirmandstue.

†*Bygninger på og ved kirkegården*. En bygning (jf. fig. 3) af uvis funktion stod ifølge det ældste matrikelkort 1820 i kirkegårdens sydvestre hjørne. Et †*nødtørfishus* blev 1917 opført i 'den vestlige side' af kirkegården,⁴² men må være nedrevet under kirkegårdsudvidelsen 1927, da faciliteterne blev integreret i den nuværende kapelbygning (jf. ovf.). 1970 ønskede menighedsrådet en †*kirkestald* af uvis alder⁴³ fjernet. Denne var opført uden for norddiget (jf. fig. 2), hvor man ville etablere en parkeringsplads.⁴⁰

Beplantning. De stynede lindetræer langs diget blev plantet ved kirkegårdens udvidelse 1927.³¹

†*Beplantning*. 1792 stod kirkegården med aske-træer 'runden om'.³²

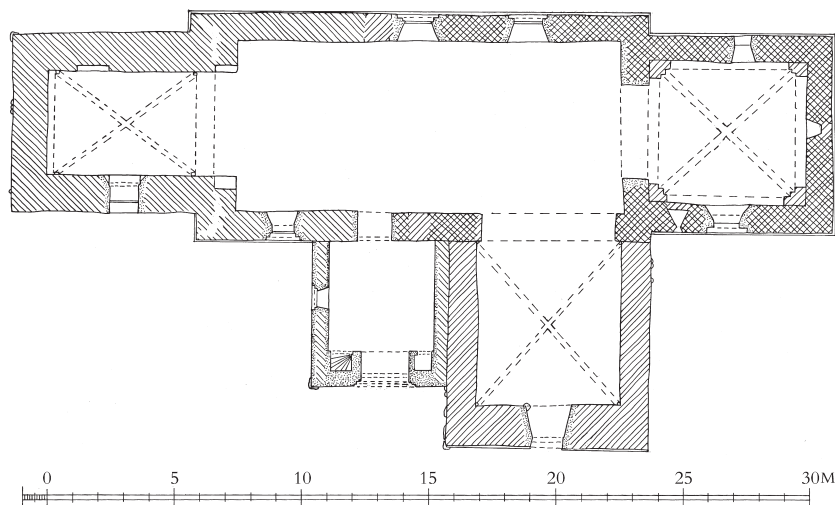

Fig. 5. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Line M. Bonde 2024. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 17.*

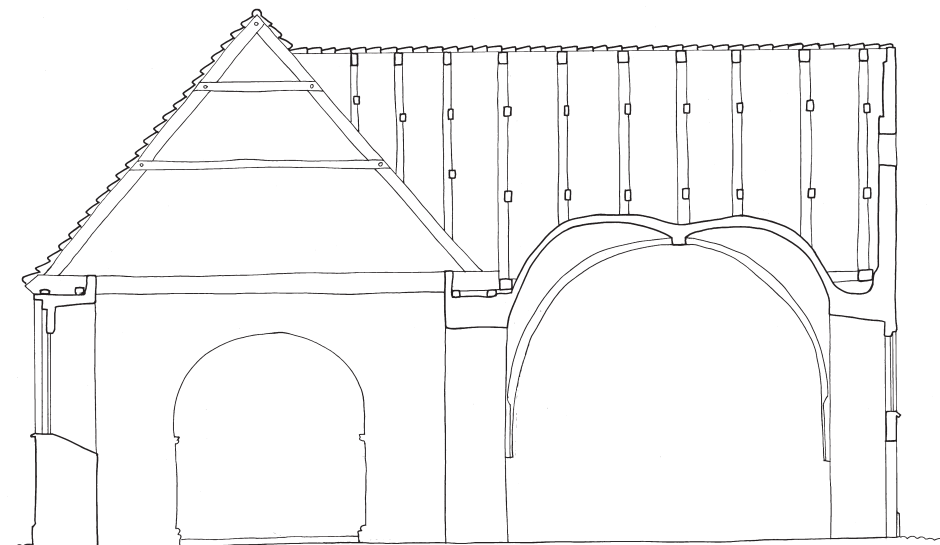

Fig. 6. Tværnit gennem skib og kapel set mod øst. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Line M. Bonde, tegnet af Line M. Bonde 2024. – Cross-section through nave and chapel looking east.

BYGNING

Kirken er en kvaderstensbygning bestående af skib og kor, der må være opført i den første del af middelalderen. I senmiddelalderen fik koret indlagt hvælv og blev forlænget mod vest, mens et tårn o. 1450 kom til vest for forlængelsen. Fra tiden omkring reformationen blev et anseeligt kapel knyttet til skibet øst for syddøren, hvorefter et våbenhus blev rejst foran sidstnævnte. Kirken er orienteret omtrent solret.

Kirkens oprindelige *grundplan* er afsat med rette vinkler og omfatter et omtrent kvadratisk kor og et bredere, rektangulært skib.

Materiale og teknik. Materialet i den oprindelige bygning er granit; i det ydre i form af veltilfannede og store *granitkvadre* over en *sokkel* med skråkant (jf. fig. 13), mens bagmurene er i marksten.⁴⁴ Kvaderstensmurværket har gennemgået flere reparationer, og store partier står fuldstændig omsat. De vestre hjørnekvadre er flyttet ud i forbindelse med forlængelsen af skibet (s. 4016), mens en større mængde kvadre indgår i såvel det senmiddelalderlige tårns underdel (s. 4017) som i kapellets facader (s. 4019). I sidstnævntes vestvendte mur findes i de to nederste skifter enkelte konkave kvadre (fig. 20). Det er muligt, at disse

sten hidrører fra korbuen (s. 4016), men de kan lige såvel være tilført udefra.

Døre. Placeringen af skibets to oprindelige dørsteder i henholdsvis nord- og sydsiden erkendes stadig, om end kun den søndre er i brug. Begge findes umiddelbart vest for skibets midte, stort set over for hinanden.

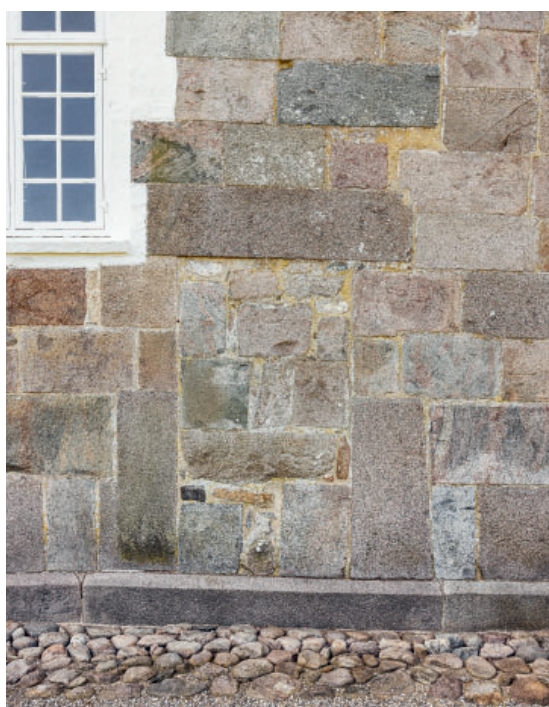
Syddøren, der er omgjort ad flere omgange, senest 1943, står nu med et tykt lag puds med nyere korsformet stukkatur over den rette afslutning (fig. 123). I det indre prydes den af et tympanonformet fremspring (jf. fig. 9).

(†)Norddøren, der kun erkendes i det ydre, er givetvis blændet med granitkvadre i flugt med facaden allerede inden opførelsen af vestforlængelsen (fig. 8). Kun de nederste karmsten synes bevarede og hviler på skibets sokkel, hvis forløb ikke brydes af åbningen. Døroverliggeren udgøres af en rektangulær monolit.

Vinduernes antal i den oprindelige kirke kan ikke afgøres. I korets nordside er et vindue fortsat i brug (fig. 11). Den rundbuede åbning er sat med smigede vanger, skrånende sålbænk og afsluttes af en overgribende, rektangulær monolitoverligger. Et tilsvarende vindue findes i korets østgavl, men er lukket med teglsten i flugt med facaden

Fig. 7. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The church seen from the south.*

(fig. 13), mens det i det indre står med den øvre del som rundbuet niche (fig. 10). I skibet erkendes umiddelbart øst for syddøren konturen af et blændet, rundbuet vindue (fig. 9), mens en fritstående overligger, 110×52 cm, er henlagt på kirkegården (fig. 12).

Vestligst i korets sydmur er en lavt placeret (†)åbning, der indvendig er lukket med munkesten og et tykt lag puds (fig. 14). Den erkendes kun udvendig, hvor den fremstår som en smal åbning, 37×72,5 cm (facade) og 12×53 (lysning), 85 cm over terræn, med smigede vanger, sålbænk og rundbuet monolitoverligger. Selve åbningen, der er vinklet let mod vest, er konstrueret af kvadre og lader til at have haft fals til en †vinduesramme (fig. 15). Sådanne lavtsiddende, smalle åbninger i koret forekommer i forskellige former og kendes fra adskillige romanske kirker (eksempelvis nabo-

Fig. 8. †Norddøren (s. 4013). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – †*North door.*

kirkerne Vejlbj s. 3549 og †Erritsø s. 3641 samt Pjedsted s. 4104 og Gårlev s. 4166). Traditionelt er de i forskningen blevet opfattet som tiltag, der skulle give syge mulighed for at tage del i sakramentet, hvorfor de fejlagtigt er blevet benævnt *spedalskhedsvinduer*.⁴⁵ Mere rimeligt er det dog at forstå dem som en del af det fænomen, der i engelsk og europæisk forskning har samlebetegnelsen *hagioskop* (et instrument til at lede blikket mod

det hellige). I det konkrete tilfælde, hvor blikket ind i rummet sker fra en eksteriør position, må funktionen skulle forstås som kirkens måde at lade midlertidigt bandlyste sognebørn få begrænset og kontrolleret adgang til sognefælleskabets messefejring.

Indre. Kun enkelte detaljer er bevaret. Skibet dækkes fortsat af flade bjælkelofter, der gennem tiden er omgjort flere gange (jf. s. 4023).

Fig. 9. †Vindue (s. 4014) og dør (s. 4013) i skibets sydside. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – †Window and door in the south side of the nave.

Fig. 10–11. 10. †Vindue i korets øst gavl (s. 4013). 11. Oprindeligt vindue i korets nordside (s. 4013). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 10. †Window in the eastern gable wall of the chancel. 11. Original window in the north side of the chancel.

Kor og skib adskilles af en triumfinur med rundbuet *korbue* (fig. 47), der er udvidet og omsat ad flere omgange i henholdsvis senmiddelalderen og i nyere tid (jf. s. 4018 og 4024). Vangernes materiale, der er gemt bag et tykt lag puds, lader sig ikke bestemme,⁴⁶ men de har granitsokler med attisk profil. Buens vederlag markeres mod nord af en karnisprofileret kragsten i granit, mens den søndre udgøres af et nyere, støbt kragbånd (s. 4024).⁴⁷

De oprindelige *gavltrækker* forsvandt sandsynligvis senest under en hovedreparation 1831 (s. 4023).

En række *middelalderlige tilføjelser og ændringer*, hvis indbyrdes kronologi ikke kan fastlægges med sikkerhed, synes at være påbegyndt før 1400-tallets første halvdel. Skibet blev forlænget mod vest, og et tårn blev sluttet til forlængelsens vestende. Dernæst fik koret indlagt hvælv, og korbuen blev udvidet, mens et kapel blev tilføjet mod syd. Den sidste middelalderlige tilbygning er givetvis våbenhuset, der blev rejst foran skibets syddør umiddelbart op ad kapellet.

Skibets vestforlængelse er påbegyndt på et uvist tidspunkt mellem kirkens opførelse og 1400-tallets midte (jf. s. 4028). Det er den første store

ændring af bygningen. Vestforlængelsen er opført af kvadre på en skråkantsokkel med genanvendte hjørnekvadre. Overgangen mellem den og skibet står tydeligst frem på nordsiden; her markeret ved en kraftig lodfuge over norddøren tillige med en ændring af skiftegangen i kvadrene på vestsiden (jf. fig. 8).

Fig. 12. Vinduesoverligger opstillet på kirkegården (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Window lintel placed in the churchyard.

Et lavt, hvidkalket *tårn*, der er lidt smallere end skibet (jf. fig. 21), må ifølge dendrokronologiske undersøgelser være rejst omkring midten af 1400-tallet (s. 4028). Det blev bygget op ad (†) vestmuren, der tillige med skibets vesthjørner blev delvist nedbrudt. På et fundament af syldsten rejser tårnets mure sig nu i tre stokværk og afsluttes foroven af et sadeltag med gavle mod øst og vest. De nederste otte skifter mod syd og vest er i kvadersten, sikkert genanvendte fra skibets †vestgavl. Nordsidens munkestensmurværk er for størstedelen bevaret, mens de resterende

mure bærer præg af flere store ombygninger og reparationer i tidens løb; gavltrekanterne er helt fornyede 1867–69, står i gule sten i normalformat (fig. 126, s. 4023). Samtlige mure er desuden forstærket med et større antal murankre, og i tillæg prydes vestgavlen af årstallet »1754« samt Frederik V's monogram (jf. fig. 4).

Tårnrummet, der fra syd oplyses af en måske oprindelig, om end flere gange omgjort åbning nu med kurvehanksformet stik (fig. 17, s. 4025), forbindes med skibet ved en bred spidsbuet arkade (jf. fig. 100). Vestligst i nordvæggen er en fladbuet

Fig. 13. Koret set fra øst med †vindue (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The chancel seen from the east with †window.*

Fig. 14. Hagioskop i korets sydmur (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Hagioscope in the south wall of the chancel.*

niche, hvis alder ikke lader sig nøjere bestemme (fig. 18). Rummet dækkes af et krydshvælv med spids skjoldbue mod vest og retkantede halvstensribber, der udgår fra murede forlæg i væggene.

Andet stokværk, der siden 1831 (s. 4023) har forbindelse med skibets loft ved en spids arkade, er uoplyst. Mod nord står munkestensbagmuren med en høj, spidsbuet *aflastningsbue* og åbne bomhuller (fig. 19). I buens spejl er en blændet, dobbeltfalsat og spidsbuet åbning, der strækker sig under stokværkets 1993-lagte fyrretræsgulv. Der er højst sandsynligt tale om en *†dør*,⁴⁸ der skulle give adgang til andet stokværk, men den lave placering, der karambolerer med nordre hvælvkappe, peger på, at der nok allerede under tårnets opførelse skete en ændring i byggeprocessen. Det er således svært at bestemme, om åbningen på noget tidspunkt har været i brug, og den erkendes ikke umiddelbart udvendigt. Mod

syd og vest er væggene stort set helt omsat i en blanding af genanvendte munkesten og gule sten i normalformat.

En nyere, tømret trappe i fyr giver adgang til det lave klokkestokværk, der åbner sig med to glamhuller mod øst, og et enkelt mod henholdsvis syd, nord og vest. Det nordre fladbuede glamhul i munkesten er sandsynligvis oprindeligt, mens de rundbuede åbninger med udvendig fals mod øst, syd og vest alle er udført 1867–69 (s. 4023).

Mod syd og nord afsluttes murkronen af en dobbelt falsgesims, hvoraf nordsidens formentlig er oprindelig. Tårnets gavltrekanter står med fem blændede, halvcirkelformede glugger.

Korets krydshvælv må, at dømme ud fra kalkmalerierne, være kommet til o. 1475 (jf. fig. 51, s. 4031). Kapperne hviler på helstensbrede, spidsbuede skjoldbuer, der står på dobbeltfalsede piller med rundstavsprofilerede kragbånd, som også modtager ribberne.

Om en *udvidelse af korbuen* skete samtidig med hvælvslagningen, er uklart, men forekommer sandsynlig. I hvert fald er det muligt, at de kon-

Fig. 15. Hagioskopets indvendige kvadersatte karme og lofi. Lukket med munkesten (s. 4014). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The interior ashlar frame of the hagioscope. Bricked up with medieval brick.*

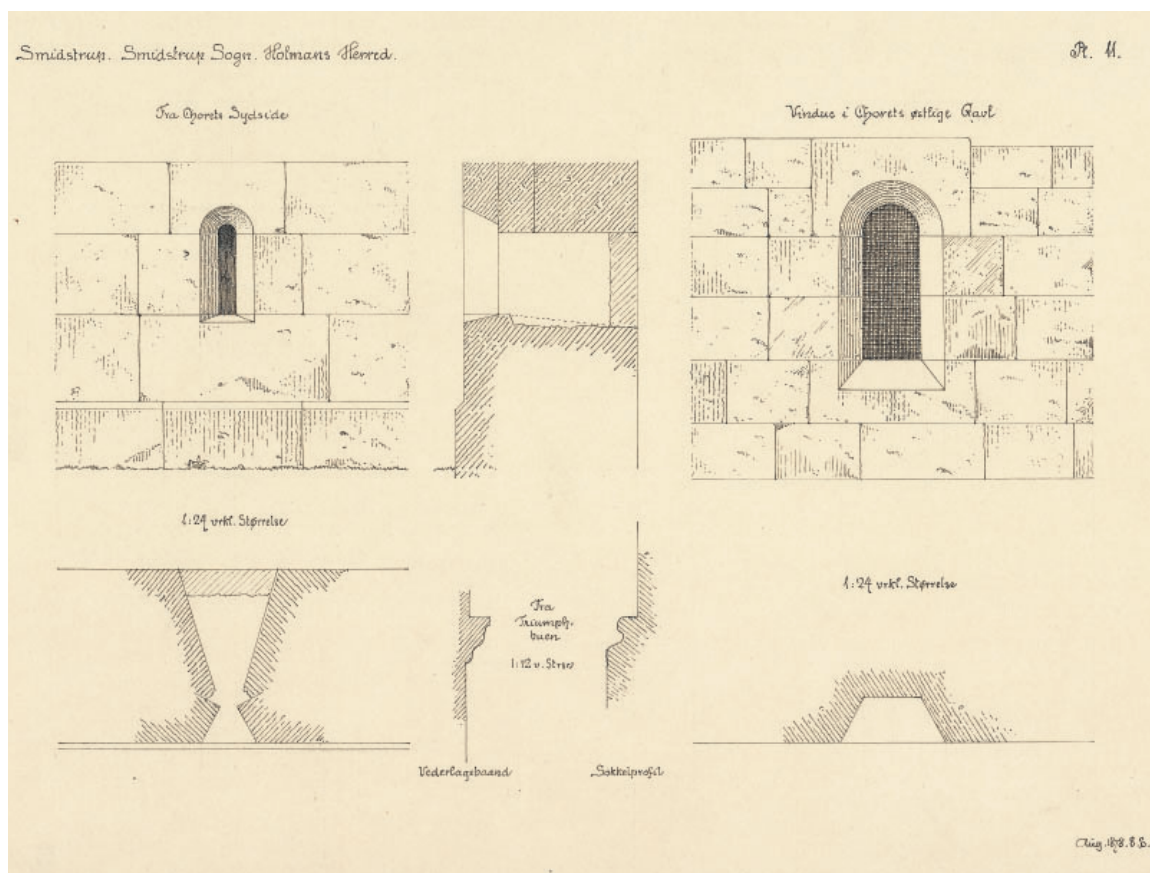

Fig. 16. Planer og opstalter af hagioskop i korets sydside (s. 4014) og $\dagger$ vindue i korets østmur (s. 4013). 1:50. Detaljer af korbuen. 1:25. Målt og tegnet af Erik Schiødte 1878. I NM – Plans and elevations of hagioscope in the south side of the chancel and $\dagger$ window in the east side of the chancel. Details of the chancel arch.

kave kvadre i kapellets vestmur hidrører fra korbuen, hvorfor den må være omgjort, enten før kapellet kom til eller samtidig med (jf. ndf.).

Kapellet (fig. 20) er, baseret på den kalkmalede udsmykning, rejst o. 1525–50 (s. 4031). Den anseelige tilbygning blev rejst østligt ved skibets sydside, således at østmuren flugter med skibets østmur (jf. fig. 5 og 121). Facaden er rejst af kvadre, mod vest ses, som nævnt, enkelte konkave kvadre. Øverste tredjedel af østmuren har dog større reparationer i både munkesten og små moderne sten. Bagmurene står nederst i rå kamp, den øvre del i munkesten i munkeforbandt. Forud for kapellets opførelse blev den østligste tredjedel af skibets sydmur nedtaget, hvorfor kapellets sydfacade hviler på sydmurens genanvendte skråkantsokkel.

Kapellet er i forbindelse med skibet ved en bred, rundbuet arkade (jf. fig. 47), mens en dør med kurvehanksbuet stik i sydmuren er fra 1876 (jf. fig. 38).⁴⁹

Rummet, der oplyses af et formentlig oprindeligt, men sekundært udvidet vindue i sydmuren over døren, overdækkes af et samtidigt krydshvælv. Kapperne samt halvstensribberne, der nederst står som kvartsten, hviler på forlæg i murene. Gavltrekanten, der 1867–69 er helt fornyet (jf. s. 4023), hæver sig over kapellet mod syd, og afsluttes øverst af en cirkulær glug.

Våbenhuset ud for den gamle syddør, der er bygget op ad kapellet (jf. fig. 7), må være den sidste senmiddelalderlige tilføjelse. Bygningen, der hviler på en syld, er opført i munkesten, men blev 1867–69 skalmuret i gule sten i normalformat (s.

Fig. 17. Vinduesniche i tårnets sydmur (s. 4017). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Window niche in the south wall of the tower.*

4023). En bred, fladbuet dør med tre false leder ind i bygningen. Døren, der senest 1942-43 er udvidet, har fjernet alle spor efter den oprindelige åbning (s. 4024).⁵⁰

Det fladloftede indre får lys fra et 1856 indsat og 1943 udvidet, fladbuet vindue i vestmuren (s. 4025),³⁷ mens døren i syd flankeres af henholdsvis et skab og en 1943 etableret opgang til et styrtrumsloft (s. 4024).⁵¹ Trekantgavlen, udført samtidig med skalmuringen 1867-69, er prunkløs og afsluttes øverst af en cirkulær glug tilsvarende kapellets gavlspejs.

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. Kirken har gennemgået en række forandringer efter reformationen, hvoraf de største er ombygninger af tårnet henholdsvis o. 1754, 1831 og

1867-69. Overvejende er bygningsmassens udtryk dog ikke ændret synderligt fra sin senmiddelalderlige udformning.

Kirkens vedligehold er kun sparsomt belyst før 1700. Den tidligste større, eftermiddelalderlige ændring må have været behugningen af korbuens søndre vange, der ses på ældre fotos, i forbindelse med indretningen af prædikestolen (s. 4054).

Tidligste skriftlige vidnesbyrd om bygningens tilstand er fra 1670, hvor et tingsvidne oplyste, at kirketårnet »stander paa fald och høyiligen hielp behøffuer«.⁵² 1690 var Smidstrup sammen med nabokirkerne Gauerslund (s. 3795) og Gårslev (s. 4174) »de trei beste Kiercher her i Herredet«,⁵³ hvilket synes bekræftet 1700, hvor synet blot havde enkelte mindre anmærkninger såsom en reparation af loftet med 'en tylt dæller' (dvs. 12

Fig. 18. Niche, af uvis alder, i tårnets nordmur (s. 4018). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Niche, age unknown, in the north wall of the tower.*

Fig. 19. Aflastningsbue med blændet åbning, der strækker sig under stokværkets gulv (s. 4018). Set mod nord. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Relieving arch with recessed opening, placed under the tower's upper floor. Looking north.*

styk brædder), og ellers konkluderede, at på 'mur og hvælvinger skader intet'.³²

Pulpitursæt. I forbindelse med opsætningen af et pulpitur 1701 (s. 4064) blev der i skibets vestende opmuret 'afsatser' i tegl (jf. fig. 100).

Da kirken 1724 blev afhændet til kongen (s. 4010), betingede Dorothe Andersdatter Røest sig, 'at kirkens bygning og ornamenter leveredes i den stand, hvori de befandtes'.⁵⁴ Hvordan tilstanden har været, er dog uklart, men blot

otte år senere, i 1732, måtte tårnets indvendige sydmur opmures 'under murremmen', hvortil gik 5.000 sten.⁵⁵ Tårnets forfald var 1752 så fremskredent, at synet fandt, at det 'om nogen tid' helt måtte tages ned. Året efter besluttede kirkesessionen, at kirken skulle have en *hovedreparation*,⁵⁶ der formentlig primært omfattede tårnets øst-, syd- og vestsider, og – som markeret ved de indlagte ankerforsku – blev udført 1754 (jf. fig. 4, s. 4017).⁵⁷

Selvom sognepræsten 1766 indberettede, at bygningen var 'en gammel og skikkelig landsbykirke',¹⁶ stod den året efter under reparation. I 1773 var den østre ende af korets mur 'revnet fra begge siderne af den øvrige mur' og hældte mod øst. Denne skade blev øjensynligt forsøgt afhjulpet, men 1775 oplyste synsmændene, at 'den forbedring som ved sidste års udgang blev foretaget, mest udvendigt, for en stor del var nedfalden igen'. Det er formentlig samme problem, der allerede 1791 blev bemærket af synet. Her påtaltes det, at kirkens 'sydøstlige hjørne udvendigt havde set mistænkelig ud i mange år, men at ingen havde kunnet sige, hvad årsagen var'.³²

Op igennem 1800-tallet pågik løbende reparationer af kirken; navnlig af vestenden.⁵⁸ 1807 oplyses det, at kirken forrige år undergik en større reparation,⁵⁹ om end karakteren af denne er uvis.

De ovenfor nævnte problemer med østendens murværk lader da også til at være fortsat. En revne på kirkens østre ende ved det nordøstlige hjørne og en bugt 'tværs over' blev 1810 påpeget, og man frygtede, at 'de der værende kampesten ville falde ned'.³⁸ Også tårnets murværk havde problemer med udskridning. 1811 havde det en revne ved det nordøstre hjørne og 'tværs derover en udbugtning', som synet det påfølgende år påbød, blev bundet med jernankre for at forhindre

Fig. 20. Kapellets sydgavl (s. 4019). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Southern gable wall of the chapel.*

Fig. 21. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The church seen from the north.*

dre nedstyrtning. Tilsvarende skulle også 'kirkens østre endemur' (dvs. korets østgavl) have indlagt 'svære jernankre', som dog endnu ikke var sat ind 1816, hvor synet indskærpede, at 'det ellers kan koste menneskeliv, hvis det styrter ned'. Om reparationen blev foretaget, er uklart, for selvom der 1818 var blevet 'anvendt betydelig bekostning' på kirkens reparation, påtalttes atter 1820, at murværket på kirkens østre ende var skredet ud. Man ønskede nu at indsætte en stærk bjælke i muren bag alteret og 5-6 jernankre til at fæstne bjælken.²² 1821 var kirken ifølge synet i meget dårlig stand, og året efter blev også det indvendige forfald påtalt; i særdeleshed loftets løse fjæle, der truede med at falde ned, foruden de, der allerede var faldet ned. Disse blev 1823 sømmet fast igen, hvor også et ikke nærmere specificeret murerarbejde blev udført.⁵⁹

Kirken var underlagt en større *hovedreparation* 1831, der mestendels omfattede tagværket (s. 4025) og tagbeklædningen (s. 4028). Det er sand-

synligvis i denne forbindelse, at også korets østre gavltrekanter blev omsat og selve tagstolen hævet. Samtidig blev skibets vestre og østre gavltrekanter helt fjernet og arkaden mod tårnet etableret (jf. fig. 26). Også et nyt dobbelt loft, hvoraf det underste var gipset, blev opsat (s. 4015), gulv (s. 4025) og vinduer blev fornyet (s. 4025), og der blev etableret et nyt 'klokkestillads', vel en klokkestol (s. 4028). Synet konkluderede 1832, at kirken var 'i fortrinlig god stand'.²²

Til trods for kontinuerlige murreparationer og -lapninger fortsatte problemerne med murværket, hvorfor endnu en *hovedreparation* 1867-69 var nødvendig. Denne omfattede en fornyelse af murene med 'hel stenmur' (dvs. skalmuring) på tårnets vest- og sydside, mens våbenhusets og kappellets sydgavle blev helt fornyet. Samtidig blev også kvaderstenene på tårn og våbenhus mod syd og vest udkradset og opfuget med cement, mens der indlagdes jernankre 'på passende steder'.³⁴

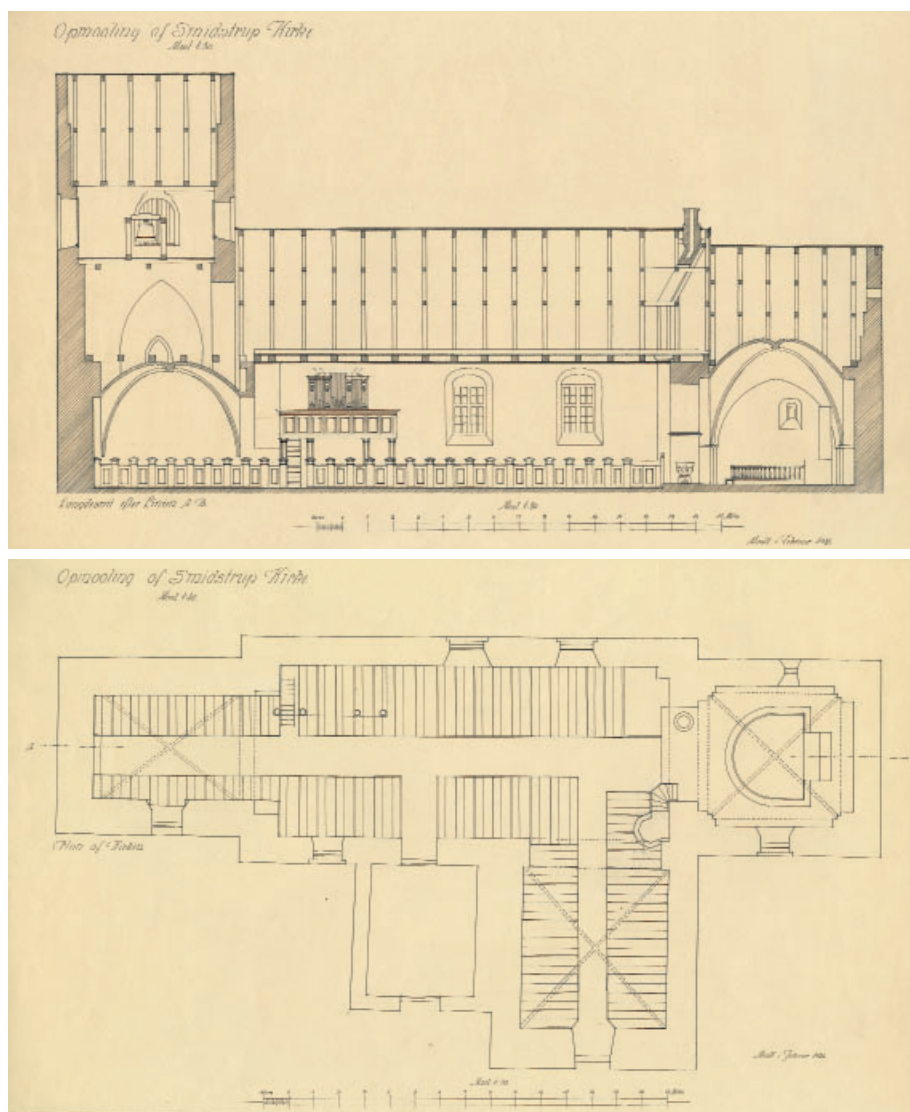

Fig. 22a-b. Opmålinger. 1:300. a. Længdesnit set mod nord. b. Plan. Målt og tegnet af Bodulf Billund 1924. I FLA— Scale drawing. a. Longitudinal section looking north. b. Plan

Den kvaderstenssatte del af tårnets vestgavl havde atter sat sig 1880,⁶⁰ og da omsætningsarbejdet året efter blev påbegyndt, påpegede synet, at også korets nordøstlige hjørne indtil vinduet måtte omsættes fra sokkel til gesims.³⁴

Korbuens behuggede søndre vange blev sandsynligvis retableteret, i forbindelse med at prædikestolen flyttedes 1910 (s. 4058).³¹

En hovedrestauration 1932 omfattede hovedsagelig inventaret, men også gulvene blev fornyede (s. 4025).²⁹

En mindre *restauration* 1942-43 (arkitekt Bodulf Billund, Fredericia) omfattede nye vinduer (s. 4025) og ændring af døråbningerne i kapel og våbenhus. I våbenhuset blev der endvidere etableret to skabe, flankerende yderdøren, hvoraf det vestre giver adgang til loftet over våbenhuset.

Skibets taghældning blev formentlig i forbindelse med omlægningen af tagbeklædningen 1965 (s. 4028) oprettet ved en udmuring mod nord mellem spær og blybjælker. 1973 blev det nuværende bjælkeloft fritlagt (arkitekt Helge An-

dreassen, Vejle), hvorved også den bemalede bjælke blev synlig fra skibet (fig. 24, s. 4029).²⁹

En stor, etapevis *hovedrestauration*, der blev udført i årene 1993–95 (arkitekterne Birch & Svenning, Horsens), begyndte med ombygning af tårnets bjælkekonstruktion 1993 (fig. 127). Sidenhen fulgte, foruden restaurering af inventar og kalkmalerier, fornyelse af kirkens opvarmning (s. 4029) og omlægning af gulvene i skib og kapel (jf. ndf.).

Skibets og kapellets *gulve* er siden 1995 belagt med gule, kvadratiske fliser, kantet af smalle teglsten; nogle sten er genanvendt fra et 1932 lagt gulv (jf. ndf.). Den et-trin hævede overgang mellem kor og skib er fremhævet med smalle tegl lagt i løberforbandt (jf. fig. 51). Tårnrummets gule teglklinker er fra 1975, mens våbenhusets gulv af gule teglklinker er lagt 1958.

†*Gulve*. 1932 konstateredes et ældre, antagelig senmiddelalderligt, gulv af 'hårdt brændte røde sten' 13 cm under korets fliser.⁶¹ Den tidligste, skriftlige oplysning om kirkens gulve stammer fra 1772, hvor gulvet i kirken og bag alteret behøvede reparation med sten.³² 1810 skulle nogle løse og ujævne brædder i altergulvet, der var lagt over en tidligere åben begravelse, omlægges.²² 1831 påpegedes, at kirkegulvets brændte sten var meget ujævne, og 1832 var gulvet ganske omlagt med nye 'flensborgerfliser'.²² Et ikke nærmere specificeret gulv blev 1871 lagt i våbenhuset.³⁷ 1906 blev gulvet i korbuen hævet til niveau med det øvrige korgulv.³¹ Alle kirkens gulve blev fornyet 1932.⁶¹

Samtlige af kirkens *vinduer* (jf. fig. 21) er fra 1942 og har sprossede trærammer²⁹ med undtagelse af korets nordvindue og våbenhusets, der er blyindfattede. Uvendig er åbningernes stik kurvehanksformede og med dobbeltfals. I mellemstokværket er ældre trærammer henstillet tillige med en spidsbuet jernramme, der indtil 1942 sad over våbenhusdøren (jf. fig. 121).

†*Vinduer*. Første skriftlige vidnesbyrd om kirkens vinduer er fra 1791, hvor der var tre i sydsiden og fire i nordsiden. Følgende år oplyses det, at næsten alle vinduer var 'af ælde dunkle og nægtede fuldkommen lys'.³² 1817 havde kirken fået indsat tre nye, store 'ruder' i den søndre side, mens et utæt vindue 'over' våbenhuset og

Fig. 23. Skibets nordøstvindue med kalkmalerier, o. 1525–50 (s. 4031). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The nave's north east window with wall paintings, c. 1525–50.*

et i tårnets sydside stod for at skulle repareres.⁶² 1832 var alle syv fag vinduer nye.²² 1856 fik våbenhuset et buet jernvindue (s. 4020), mens man 1866 ønskede jernvinduer indsat 'på passende steder'. Om det blev udført, er tvivlsomt, dersom alle kirkens vinduer 1868 og igen 1916 trængte til udskiftning.³⁴

Tagværker. Kirkens nuværende udformning af tagværkskonstruktionerne hidrører fra en gennemgribende ombygning 1831 (s. 4023), hvor 'hele overdelen af kirken var nede, nye bjælker og en del nye spær blev indsat'.²²

Korets tagværk (jf. fig. 24), af eg, men helt om-sat, består af otte spærfag, heraf et gavlfag samt et nyere vestfag i fyr, hvor †trekantgavlen stod (jf. fig. 25). Spærfagene står med lodrette stivere og to hanebånd med bladsamling. Med undtagelse af østligste og vestligste spær, der har intakte bindbjælker, hviler de enkelte fag i spærsko lavet af tilpassede †bindbjælker (fig. 29, s. 4029). Fagene

Fig. 24. Korets hvælv (s. 4018) og tagværk (s. 4025) set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Chancel vault and rafters looking east.*

har flere usammenhængende nummersystemer, herunder øksehugne streger, firkantstik og nyere romertal.

Skibets tagværk (jf. fig. 26) udgøres af 16 spærfag, overvejende af eg, men med mange udskiftninger i fyr. Hvert fag, der består af spær med to hanebånd, har oprindeligt stået med korte stivere. Som i koret er tagværket ganske omsat, og der forekommer også her spredt nummerering i form af streger, firkantstik og romertal.

Kapellets tagværk (fig. 124) har 11 spærfag, heraf et gavlfag og tre kortere fag over skibets spær. Konstruktionen består overvejende af egetømmer, dog med flere fyrrespær i vestsiden. Spærfa-

Fig. 25. Overgangen mellem kor og skib set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The transition between chancel and nave looking south.*

Fig. 26. Skibets tagværk (s. 4026) og tårnets mellemstokværk (s. 4018) set mod vest, samt kalkevogn nr. 1 (s. 4029). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Nave rafters and tower interior looking west.*

Fig. 27. Bemalet loftsbjælke, o. 1525–50, østligst i skibet (s. 4029). Foto Arnold Mikkelsen 2023. — *Painted ceiling beam, c. 1525–50, easternmost in the nave.*

gene, der alle er omsat, består af spær, spærsko, to hanebånd og korte stivere, og som tagværkerne i skib og kor ses blandet nummerering.

Våbenhusets tagværk, seks egespærfag, heraf et gavlfag samt et 'kort' fag over skibets spær. Spærene, der hviler i spærsko, har korte stivere samt et enkelt hanebånd.

Tårnets tagværk (fig. 126), af eg, består af fem spærfag med et tappet hanebånd og korte stivere. De dendrokronologiske undersøgelser peger med forbehold på, at konstruktionen er fra midten af 1400-tallet (s. 4028). I både nord- og sydsiden har tømmeret på de østvendte dele tømmermærker i form af fortløbende, øksehugne stregnumre.

†*Tagværker.* Det tidligste skriftlige vidnesbyrd om kirkens tagværker er fra 1700, hvor det blev oplyst, at »Offver sporfiæle ere fire Vedørtige«, som skulle udskiftes.³²

En dobbelt *klokkestol* i egetømmer fra 1993⁶³ bæres af såvel genanvendte som nyindsatte egebjælker med sponsorernes navne (fig. 127). Stolen består af øst-vest gående fod- og topremme med krydsafstivning mellem dokker.

†*Klokkestol.* 1831 var klokkestolen 'skrøbelig', og en ny blev derfor opsat.²² Denne blev 1973 udvidet (s. 4024),⁶⁴ og igen fjernet i 1993.

Dendrokronologiske undersøgelser. 2022 er der fra tårnets tagværk udtaget fem boreprøver, hvoraf fire er dateret.⁶⁵ Dateringerne er ikke entydige og falder tilsyneladende i tre faser, der ikke kan opdeles på nogen meningsfuld måde. To prøver fra sydsiden viser, at tømmeret er fældet henholdsvis o. 1415 og o. 1425. I nordsiden er de to prøver derimod sammenfaldende og peger på, at dette tømmer er fældet o. 1465.

Tagbeklædning. Alle kirkens tagflader er tækket med bly. Skibets nordside samt våbenhusets østside er senest fornyet 1965,⁶⁴ de resterende tagflader 1979–80.⁶³

†*Tagbeklædning.* 1700 stod kor, skib, tårn og kapel blytækket, mens våbenhuset blot var blylagt på den vestre side; den østre stod med sten, 'som er anset af Arilds tid så at have været, og er ingen mangel derpå'.³² Hvornår våbenhusets vestside er blevet tækket med bly, er uvist, men teglbeklædningen omtales senest 1825, hvor en del tagsten

under en storm var blæst af og lå i blyrenderne.⁵⁹ 1832 og igen 1876–77 meddeles det, at hele blytaget var omstøbt.⁶⁶ Tagbeklædningen på våbenhusets østside blev på et uvist tidspunkt belagt med pandeplader, der blev udskiftet 1965.⁶³

Farveholdning. Kirken står både ud- og indvendig kalket bortset fra skibets nordre langmur og korets mure, der er blanke. Det indre står kalket, mens loftsbjælkerne er okkerfarvede og loftbrædderne holdt i sennepsgul.

†*Farveholdning.* Kvaderstensmurværket stod stadig 1962 med kalkede opstregninger.⁶³

(†)*Kalkevogne.* 1) 1900-tallet?, en kalke- eller vindevogn uden bundbrædder er henstillet i skibets loftsrum (jf. fig. 26); tilhørende tovværk ophængt i et par hanebånd. Vognen består af to separate trærammer med vinder; begge med løbehjul. En tilsvarende vogn findes i nabokirken i Skærup (s. 3966; jf. Kauslunde Kirke, DK Odense 6345). 2) En metalramme af en nyere kalke- eller vindevogn, er henstillet på tårnloftet (jf. fig. 126). Dennes vinde betjenes med et håndsving via et snekkedrev.

Opvarmning. Kirken opvarmes af et varmeanlæg med vægradiatorer og rørvogne under bænke, opsat 1996 (Dansk Kirke Varme, Viby).⁶³

†*Opvarmning.* Kirken kunne tidligst opvarmes 1883, da en kakkelovn blev anbragt i det nord-

østlige hjørne af skibet, hvor også skorstenen etableredes (jf. fig. 98). 1905 blev et ikke nærmere specificeret varmeapparat fra Hess i Vejle opsat i kirken,⁶⁷ hvortil blev brugt tørv.²⁹ 1936–37 blev en ↑kalorifer placeret i skibets nordøsthjørne (fig. 28); selve anlægget blev sat i en udgravet ↑kælder under skibets nordøstre ende og med trappenedgang umiddelbart nordvest for skibets nordmur (arkitekt Bodulf Billund, Fredericia).⁴⁰ Kaloriferen erstattedes 1969 af et varme- og befugtningsanlæg (Dantherm, Skive), og samtidig blev også skorstenen fjernet.⁶⁸

Et ↑*fortov* omtales 1875, hvor grunden omkring kirken skulle forhøjes ind mod kirken med 'slagne sten'.³¹

(†)*Bemalet loft* (fig. 27, 29–30 og 125), o.1525–50. På skibets østligste bindbjælke samt på flere af tagværkernes tømmerstykker (bindbjælker og spærfodder) er der spor efter en bemaling, der består af løvværk med blomster og frugter. Udsmykningen fremstår nu grålig med sort konturstreg, men den har formentlig været holdt i grønne nuancer. Til trods for udsmykningens fragmentariske tilstand fremstår den stilistisk som samtidig med kirkerummets ungrenæssance-udsmykning (se kalkmaleri nr. 2). Udsmykningen i skibet blev frilagt ved en restaurering 1973 (s. 4024).

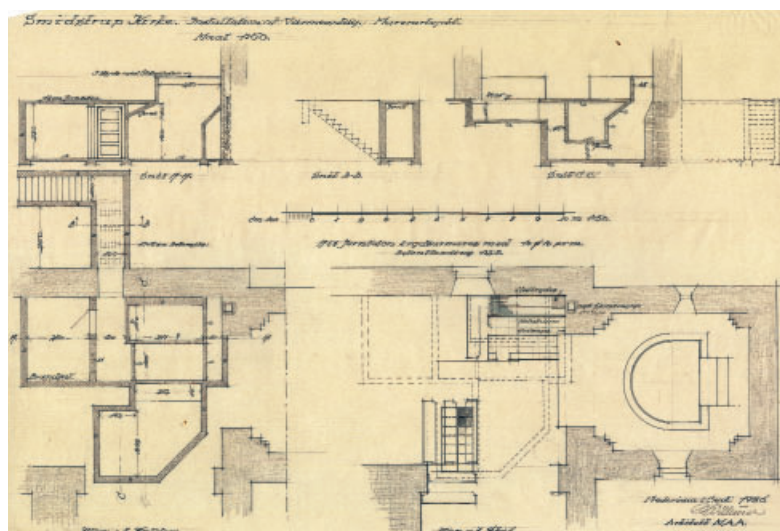

Fig. 28. Tegning af fyrekælder under skibets nordøstre hjørne (s. 4029). 1:300. Målt og tegnet af Bodulf Billund 1936. I FLA – *Drawing of the boiler room under the nave's north east corner.*

Fig. 29. Bindbjælke med af rester bemaling (s. 4029). Nedre parti af østgavlen (s. 4023). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Tie beam with traces of paintwork. Lower part of the east gable.

Fig. 30. Korets vestligste bindbjælker med bemaling (s. 4029). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – The chancel's westernmost tie beams with paintwork.

KALKMALERIER

Kirken har rester af to kalkmalede udsmykninger. For det første er der gotisk ornamentik i korbhvælvet (nr. 1) og for det andet en kalkmalet ungrenæssanceudsmykning, der givetvis har strakt sig over størstedelen af kirkens vægflader (nr. 2). De første billeder blev opdaget 1879 i sydkapellet (Dommedagsscenen).⁶⁹ Yderligere udsmykninger blev fundet 1933 i koret og skibet, hvorefter de fremdragne billeder blev istandsat og delvist retoucheret af konservator Egmont Lind.⁷⁰ Sydkapellets øvrige motiver samt udsmykning i skibet blev fremdraget 1995.⁷¹

1) (Jf. fig. 31–35 og 129) o. 1475, en enkel ornamental dekoration i korbhvælvet. Det drejer sig om en passerroset i hvælvets top samt rektangulære indramninger omkring hvælvets spygatter. Ornamenterne er sikkert samtidige med hvælvets opførelse (jf. s. 4018) og udført i teglrød farve. Dekorationen ligner talrige andre ornamentale dekorationer fra 1400-tallets anden halvdel, der blev malet i de nyslåede hvælv.⁷²

2) (Fig. 31–45) o. 1525–50, en stedvis hårdt restaureret udsmykning, der formentlig har dækket hele kirken og nu ses i koret, korbuen, i skibet samt sydkapellet. Udsmykningen er karakteriseret ved tætslyngede planteornamenter med to forskellige typer kolbeblomster samt drueklaser. Dette løvværk, der dels er malet i gråtoner, dels i okkerbrun, indrammer en række billedfremstillinger (jf. ndf.). I koret bliver udsmykningen nederst afsluttet på hvælvpillerne med brunrøde bånd i vederlagshøjde.

I korbhvælvet ses de fire evangelisters symboler. Østkappen (fig. 32) har en fremstilling af Matæusenglen, der knæler i en lang kjortel med udposninger ved skuldre og albuer; man aner også en underkjortel. Englen har pagehår, store vinger udgår fra dens ryg, og den holder et slynget skriftbånd frem, hvor der med kapitæler læses: »Mattheum«. Sydkappen (fig. 33) rummer Markusløven. Løven, malet i okkerbrun, har vinger, står med løftet forpote og har sit hoved med glorie vendt frontalt imod beskueren. Under dens fødder løber et snoet skriftbånd med teksten i kapitæler: »Marcus«. Vestkappen (fig. 34) viser den

rødbrune Lukasokse liggende. Mellem de lange horn har den en glorie om hovedet, mens den har vinger på ryggen. Foran oksen er et lodret skriftbånd med teksten: »Lucas«. Nordkappen (fig. 35) gengiver Johannesørnene i orangebrun, der med åbent næb og rejst klo står på et skriftbånd, der i kapitæler siger: »Johannes«.

Korbuens udsmykning (jf. fig. 100) består udelukkende af viltet løvværk med kolbeblomster. Hovedparten af dette er rekonstruktioner fra 1936.⁴⁰

I skibets østligste nordvindue er udsmykningen bevaret i lysningen. I den østre vange er en fremstilling af apostlen Johannes (fig. 37), der står i en brun kjortel og en hvid kappe slynget om sig. Han har blondt pagehår og en stråleglorie omkring sit hoved. I den ene hånd holder han en kalk, som han velsigner med den anden. Kalken er hans at-

Fig. 31. Kalkmalede ranker i korbhvælvet, o. 1525–50 (s. 4031) og gotisk udsmykning, o. 1475, omkring spygat (s. 4031). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Wall-painted vines in the chancel vault, c. 1525–50, and Gothic decorations around the scupper, c. 1475.

Fig. 32-33. Kalkmaleri, o. 1525-50. 32. Mattæusenglen, korhælvets østkappe (s. 4031). 33. Markusløven, korhælvets sydkappe (s. 4031). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wall painting, c. 1525-50. 32. The Angel of St. Matthew, east severy of the chancel vault. 33. The Lion of St. Mark, south severy of the chancel vault.*

Fig. 34-35. Kalkmaleri, o. 1525-50. 34. Lukasoksen, korhvælvets vestkappe (s. 4031). 35. Johannes-ørnen, korhvælvets nordkappe (s. 4031). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Wall painting, c. 1525-50. 34. The Ox of St. Luke, west severy of the chancel vault. 35. The Eagle of St. John, north severy of the chancel vault.

Fig. 36–37. Kalkmalerier i skibets østre nordvindue, o. 1525–50. 36. Skt. Barbara (s. 4034, jf. fig. 23). 37. Apostlen Johannes, skibets nordøstvindue (s. 4031, jf. fig. 23). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Wall paintings in the eastern north window of the nave, c. 1525–50. 36. St. Barbara (cf. fig. 23). 37. John the Apostle (cf. fig. 23).

tribut, og op fra kalken stiger en slange- eller dragetunge, der viser, at kalken, i overensstemmelse med legenden, er forgiftet. Den *vestre vange* har en fremstilling af Skt. Barbara (fig. 36), der er iklædt en fodsid kjole med pyntebånd, snævre ærmer med udposninger og folder omkring halsen. Herover bærer hun en kappe. Svage spor af rødbrun antyder, at kjolen oprindeligt har stået i denne farve. Hendes hår er langt og udslået, ansigtet (fragmentarisk) med glorie omkring er vendt let imod nord. I hænderne holder hun en høj kalk, hvorpå der hviler en oblat, hvilket er hendes attribut.

Sydkapellets hvælv er udsmykket med planteornamenter (fig. 39–42), mens væggene rummer

figurative fremstillinger. Hovedmotivet er *vestvæggens* store billede af *Dommens Dag* (fig. 43). Kristus toner her frem som verdens dommer, siddende på regnbuen og med en jordklode som fodstøtte. Han er kun iklædt et lændeklæde og en løs kappe, samlet med et spænde i halsen, således at man både kan se naglernes sår på hænder og fødder samt sidesåret ved brystet. Kristus, med sort fuldskæg, gør en bydende gestus med den ene arm, mens Nådens Lilje og Dommens Sværd udgår fra hans mund. På hver side af Kristus svæver en engel i fodsid kjortel og pagehår. Begge engle blæser i en lang basun. Til venstre for Kristus knæler Jomfru Maria (fragmentarisk) med foldede hænder i en

hvid kjole og en rødbrun kappe. Hendes blonde hår er udslået og falder ned bag hendes ryg. Til højre for Kristus knæler Johannes Døberen i en brun kjortel og med pagehår samt fuldskæg. Han holder sine hænder foran brystet i forbøn. Under alt dette stiger de døde op af deres grave; både nøgne mænd og kvinder er vist. Nogle er kommet helt op af jorden, mens andre blot har stukket hovedet frem af de sorte huller. To rødbrune djævle er i færd med at gribe enkelte af de genopstandne. Til venstre for gravene er Himmelporgen vist som et stykke monumental arkitektur med en høj, rundbuet portåbning. En delvist udvisket engel med korsstav fører de frelst sjæle ind igennem porten. Til højre i domscenen er Helvedesgabet fremstillet som en rødbrun Leviathan. Sjæle står i den åbne flab, omgivet af flammer og gnister, mens en djævel med hævet kølle holder de fordømte i skak. Under Kristus' regnbue, en smule forskudt imod syd, er tre linjer med tekst, hvor der i kapitæler læses: »Jesvs seer sin dom Matth XXV«. Nederst afsluttes scenen af et bredt, okkergult bånd med sorte konturstreger.

Kapellets østvæg har to fragmentariske fremstillinger bevaret. Nordligst på væggen, under gravmindet fra o. 1755 (jf. s. 4076), anes resterne af en dragt, nok en fodsid kjortel (fig. 45). Det drejer sig sandsynligvis om *Johannes Døberen*. Rester af en kapitælskrift på tre linjer ses til venstre. Teksten er ligeledes fragmentarisk, men kan læses: »J[o] h[annes] [b]aptista«. Længst mod syd er der en fremstilling af *Skt. Veronica*, der fremviser svededugen (fig. 129). Billedet er fragmentarisk, men Veronica ses stående i en gulbrun, lang kjole med mørkebrune detaljer. På fødderne har hun sko. Hendes hoved er næsten forsvundet, det samme gælder hendes venstre arm, men man fornemmer stadig, at hun har holdt svededugen frem for sig i udbredte arme. Selve svededugen er ligeledes næsten borte, men Jesus' overdimensionerede hoved med langt hår og tornekrone står tydeligt frem.

På *sydvæggen* er der mod øst en fremstilling af Kristus som *Smertensmand* (fig. 44). Han står i sit lændeklæde og med tornekronen på hovedet foran korset, omgivet af de såkaldte Arma Christi; marterredskaberne brugt under Passionen.⁷³ Fra korset

Fig. 38. Sydkapellets indre set mod syd (s. 4019 og 4034). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Interior of the southern chapel looking south.

Fig. 39–40. Kalkmaleri, o. 1525–50. Rankeværk i sydkapellets hvælv (s. 4034). 39. Østkappen. 40. Sydkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2023. — Wall painting, c. 1525–50. Vines in the southern chapel's vault. 39. East severy. 40. South severy.

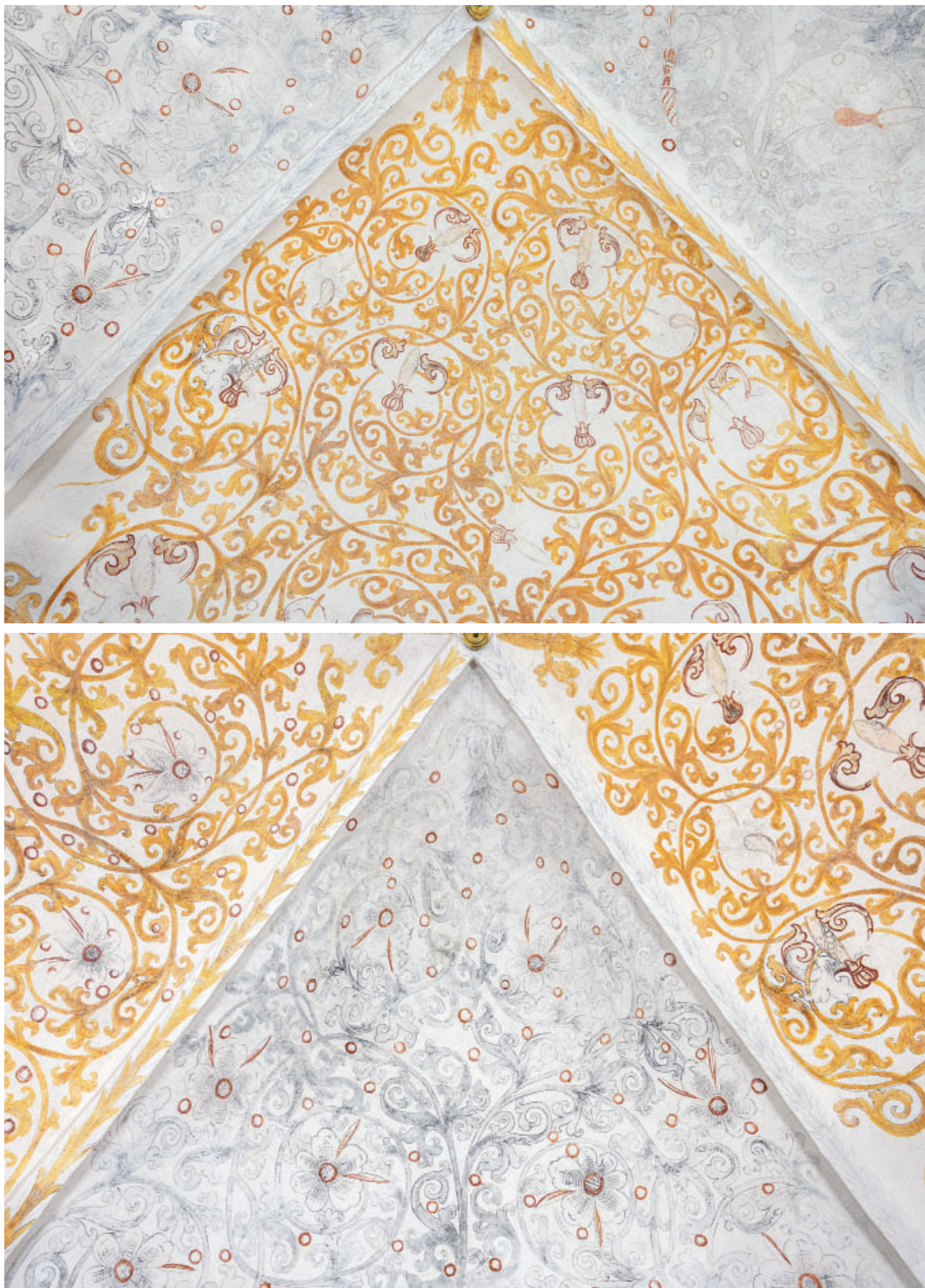

Fig. 41-42. Kalkmaleri, o. 1525-50. Rankeværk i sydkapellets hvælv (s. 4034). 41. Vestkappen. 42. Nordkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2023. — *Wall painting, c. 1525-50. Vines in the southern chapel's vault. 41. West severy. 42. North severy.*

Fig. 43. Kalkmaleri, o. 1525-50. Dommens dag, kapellets vestvæg (s. 4034). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wall painting, c. 1525-50. Judgement Day, west wall in the chapel.*

hænger svøberne, brugt under Piskningen, mens Longinus' lanse og Stefatons isopstage med eddikesvampen hviler i baggrunden. Kristus' arme er løftede, så man tydeligt kan se sårene i hans hænder, og de har formentlig også været tydelige på hans fødder. Fra sidesåret udgår en tyk stråle blod ned i en stor kalk, anbragt for fødderne af ham.

Mod vest, på *sydvæggen*, øjnes fragmenter af et motiv, men det kan ikke længere identificeres. At dømme ud fra sporenes placering har det formentlig drejet sig om endnu en personskildring i stil med Veronica og Smertensmanden.

†*Kalkmalerier.* Under kirkens istandsættelse blev der påvist spor efter billeder og ornamenter på alle skibets vægge samt i tårnrummet og tårnbuen. Disse fragmenter hørte tydeligvis sammen med de nu synlige. Alle spor var dog så fragmentariske, at de ikke blev fuldstændig afdækket og skjuler sig derfor nu atter bag hvidtekalken.

Program. Vi kender ikke udsmykningens fulde omfang, og det er derfor ikke muligt at sige noget om det samlede program. Ud fra de bevarede billeder lader det dog til, at udsmykningens ikono-

grafi er sædvanlig for senmiddelalderen. I koret, hvorfra kirken henvender sig til menigheden, har man helt typisk malet evangelisterne i hvælvet. Skibets eneste billeder er i nordvinduet, og vi kan derfor ikke sige noget om rummet generelt. De to fremstillinger i vinduet deler imidlertid et klart eukaristisk fokus, hvilket må relatere sig til vinduets placering nær koråbningen, hvorfra menigheden deltog i fejringen af nadveren. Ikke mindst kan man notere sig, at begge de to fremstillede helgeners legender handler om at overleve med eller gennem nadveren, samt at vi har en repræsentant for begge køn. Vinduets billede synes derved at adressere menigheden som helhed med et sigte på at vise nadverens undergørende kraft.

Sydkaapellets dekoration har et fokus på undergørende billeder og Dommens Dag. Både Smertensmanden og Veronika med svededugen var vigtige andagtsbilleder, hvortil der var knyttet bønner med aflad, der taler direkte sammen med fremstillingen af Dommens Dag. Kapellets klart kristocentriske indhold har dermed fokus

på sjælens frelse. Billederne har visuelt understøttet de sjælemesser for udsmykningens stifter, der givetvis har været fejret ved et $\ddot{a}$ lter i kapellet. Udsmykningen ligner således andre senmiddelalderlige kapellers dekoration, med et oplagt eksempel i nordkapellet ved Sødersø Kirke på Fyn (DK Odense 6245).

Når hele kirkens udsmykning ydermere knyttes sammen af løvværk med kolbeblomster og drueklaser, er det endnu et typisk senmiddelalderligt træk. Kirkerummet bliver gennem rankerne til en paradision, hvor troens frugter og vejen til at opnå disse væves ind imellem hinanden.⁷⁴

Teknik, stil og datering. Malerierne er stedvis hårdt retoucherede (kor og korbue), hvilket påvirker indtrykket af dem. Billederne er udført i et begrænset udvalg af brune og gullige okkertoner samt grøn og en rødlig hudfarve. Alle billederne er malet med tydelig, sort konturstreg. Navnlige rankerne fremstår kompetent udført, mens figur-

Fig. 44. Kalkmaleri, o. 1525-50. Smertensmanden, kapellets sydvæg (s. 4035). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wall painting, c. 1525-50. Man of Sorrows, south wall in the chapel.*

Fig. 45. Kalkmaleri, o. 1525-50. Fragmentarisk indskrift, kapellets østvæg (s. 4035). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wall painting, c. 1525-50. Fragmentary inscription, east wall in the chapel.*

fremstillingerne er mere enkle og stedvis, så vidt det kan bedømmes, ganske grove i detaljen.

Stilistisk tilhører billederne senmiddelalderens absolut sidste del, og løvværkets formsprog, dragtdetaljer og figurenes frisurer samt klæde- dragt hører ungrenæssancen til. Billedernes datering er derfor også vanskelig at placere med sikkerhed, fordi de tydeligt katolske motiver peger på en datering før reformationen, mens det overordnede stilistiske udtryk åbner for en datering ind i midten af 1500-tallet. Den danske tekst i dommedagsscenen med kapitelangivelse bestyrker dette og leder tankerne i retning af Christian III's danske Bibel fra 1550. Man kan derfor absolut ikke udelukke, at billederne er blevet malet efter reformationen på et tidspunkt, hvor den endelige fortolkning af det evangeliske kirkerum og billedsyn stadig var til forhandling, og hvor man ikke mindst må formode, at der stadig har været stærke katolske stemmer i samfundet. Billederne hører derfor givetvis til i perioden o. 1525-50. Derved ligner de den udsmykning, man finder i Jerlev Kirkes korbue fra o. 1550 (s. 3338).

Fig. 46. Kirkens indre set mod øst. Foto o. 1920. – *Church interior looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste stykke inventar er den romanske døbefont. Størstedelen af altertavlen er fra senmiddelalderen, o. 1500, men helheden bærer tydeligt præg af nyere istandsættelser. Den ene klokke blev støbt af Matthias Bennick 1585 og hører også til det ældste inventar. 1600-tallet er rigere repræsenteret. Prædikestolen blev opstillet o. 1600-25, mens kirkens kalk kom til 1622, udført på foranledning af sognepræst Clemend Sørensen, mens ægteparret sognepræst Niels Lauritsen Riber og Else Michelsdatter skænkede alterstagerne o. 1638-68. I løbet af 1600-tallets første tiår blev der også indsat nye (†)stolestader i skibet, som dog nu vanskeligt lader sig nærmere datere. O. 1650 blev alterbordet forsynet med en ny forside.

I 1701 blev et prægtigt pulpitur udsmykket med dydefremstillinger opstillet på bekostning af sognepræst Laurids Risom. En knæleskammel blev indkøbt 1716, mens en oblatæske blev erhvervet til kirken 1723. Prædikestolen blev forsynet med en lydhimmel 1734, og det var formentlig på samme tid, at kirken også fik en malet korbuekrucifiksgruppe. Endelig kunne Dorthea Margaretha Weiss skænke et sygesæt i 1770.

Ved 1800-tallets begyndelse blev kirken forsynet med en række mindre stykker: Nye salmenummertavler, en pengeblok og pengebøsser samt et kirkestævneskilt. Selve alteret blev fornyet 1869, og det var ved samme lejlighed, at præstestolen også blev anskaffet. I tiden o. 1870 indkøbtes en stol, nok til degnen, mens der blev anskaffet bænke til våbenhuset. 1891 erhvervede man yderligere salmenummertavler til kirken.

1900-tallet dominerer kirkens inventar. O. 1900 kom et alterkrucifiks til sammen med en ny disk. En dåbskande og et fad til døbefonten blev erhvervet 1901, mens en alterskål blev indkøbt 1911, og en ny kalk kom til i 1913. Kirkeejerne, brødrene Palle Hansen Elkjær og Hans Damkjær Elkjær fik 1917 skænket en lysekroner til deres minde i kirken, og arkitekt Bodulf Billund tegnede en præsterækketavle, der blev ophængt 1918. 1919 fik kirken yderligere to lysekroner; en blev skænket af Marie Hartvigsen, den andens donator er ukendt. 1919 skænkede ægteparret Lund syvstagen til kirken. A. Ladegaards enke gav en alterdug til kirken 1922, og 1926 kunne arkitekt Billund tegne en ny alterskranke. I tiden o. 1930 kom endnu en lysekroner til, og arkitekt Billund tegnede nye stolestader til skibet 1933. 1935 blev salmenummertavlerne

Fig. 47. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Church interior looking east.*

fornyset ligeledes efter tegning af arkitekt Billund. 1937 blev der doneret et dåbstæppe til kirken, mens et altertæppe kom til i 1942, syet af sognets damer. Jens Madsen Jensen udførte kirkens udvendige dørfløje 1943, og nye pengebøsser blev indkøbt 1945. I 1962 anskaffede man sig løse stole (Folkestolen) til kirken, og et nyt altertæppe blev skænket 1963, tegnet af Mette Andersen. Morten og Johanne Nebel donerede en ny messehagel 1969, og o. 1970 blev der anskaffet endnu en messehagel. I 1972 støbte John Taylor & Co. (England) kirkens anden klokke. En ny oblatæske blev anskaffet 1985 på baggrund af et tyveri af den gamle, mens Niels Troelsen drejede og skænkede to hverdagsalterstager af træ til kirken 1986. 1987 skænkede Tove Basse en ny messehagel som det senest tilkomne inventarstykke.

Farvesætning og istandsættelser. Den nuværende farvesætning stammer i vid udstrækning fra Bodulf Billunds istandsættelse af kirken i 1930'ernes første halvdel.

Kirkens ældste farvesætninger lader sig dårligt påvise i dag, men alt inventar har sandsynligvis været malet i brogede farver i 1700-tallet, hvor det lader til, at kirkerummet blev moderniseret med pulpitur, lydhimmel til prædikestolen og en korbuekrucifiksgruppe. I

1800-tallet blev denne staffering afløst af et mere afdæmpet udtryk i brune farver og ådring, før man i slutningen af 1800'erne opfriskede en del inventar i en lys, grå farve.

Alterbordet, 1869, er en fyrretræskasse, 202×94 cm, 88 cm dybt, med et fyldingspanel på smalsiderne.³⁷ Fronten er udgjort af en *alterbordsforside* (fig. 48), o. 1650, i fyrretræ med enkelte elementer i eg. Panelet er opdelt i tre arkadefyldingsfelter. Arkaderne er båret af kannelerede pilastre på postamenter, prydet med diamantbosser. Arkadernes rundbuer hviler på kapitæler og smykkes af et æggestavsornament. I arkadefagenes svikler er der udført en karvsnittsroset. I fagenes bund er der en intarsiadekoration; i midterste fag et Jesusmonogram, mens de flankerende fag prydes af to blomsterornamenter. De tre fyldingsfag er lodret adskilt af to lister, udsmykket med beslagværksornamenter og pikhugget bund. Yderst i hver side indrammes alterbordsforsiden af to kraftigt frem-

springende, beslagværksprydede volutkonsoller (egetræ), der bærer et vaseformet, ligeledes beslagværksprydet led, som støtter alterbordspladen.

Typemæssigt har alterforsiden flere ligheder med den, man finder i Pjedsted Kirke (s. 4123).

Alterbordsforsiden står overvejende med en rødbrun og mørkebrun lakering, enkelte detaljer er dog bemalet i en grøn lasur. Fyldingernes Jesusmonogram er nu opmalet i orangerød, mens de to andre intarsiaornamenter er blevet bemalet i sort. Ornamenter svarende til fyldingernes blomster er også malet i sort på planken umiddelbart under alterbordspladen. Stafferingen stammer fra en istandsættelse 1933 ved konservator Einar V. Jensen.⁷⁵ Før denne istandsættelse stod forsiden med en staffering i lys grå af usikker alder (nok 1800-tallets slutning), hvorunder der blev påvist en bemaling udført som marmorering i lys grå med røde og brune årer.⁷⁵ Denne staffering hører givetvis til i 1700-tallet.

†Alterbord, af sten, nedbrudt 1869.³⁷

Alterdug, nyere, i hvid bomuld, kantet af blonder og korsede hjerter i broderie anglaise.

†Alterbeklædning, omtales 1814 som 'helt pjaltet og fuld af huller'.³⁸ Nye alterklæder blev anskaffet 1873 og atter 1901, begge i form af rødt fløjel med guld kors.³⁴

Fig. 49. Knaleskammel, 1716 (s. 4043). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Kneeler*, 1716.

Altærtæpper. 1) (Fig. 50), 1942, 76×140 cm, syet af sognets damer, udført i lyst lærredsstof.³⁰ Midt på tæppet er et gyldent hammerkors med en strålende glorie, der udgår fra korsskæringen, mens en vinranke med grønne blade og små drueklaser indrammer korset. Langs tæppets rand løber en snoet, gylden bort. Nu henlagt på kirkens loft.

2) (Jf. fig. 51), 1963, 110×96 cm.⁴⁰ Syet af sognets damer og tegnet af Mette Andersen, Dansk Faneindustri (Silkeborg).³⁰ Det vævede uldtæppe er udført i en støvet blå farve spættet med gule stjerner i en hvid stråleglans.

Fig. 48. Alterbordsforside, o. 1650 (s. 4041). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Communion table frontal*, c. 1650.

Knæleskammel (fig. 49), 1716, af fyrretræ, lettere beskadiget på frontstykke. Udført med svejftet sarg og et spidst indsnit i hver smalside. Træet er brunmalet og frontstykkets kanter er markeret med en bleg grøn farve. På skamlens front læses med skriveskrift: »Anno 1716« i mørk gul; herunder et lille bladornament i samme kulør. Skamlen er betrukket med meleret, brunorange uldstof; det samme stof, der også er anvendt på knæfaldet og præstestolen (se ndf.). Tidligere blev skamlen ompolstret 1929 og betrukket med læder.²⁸

Altartavlen (fig. 52-53), o. 1500 og med ændringer 1879, uden bevarede fløje, hviler på en sekundær predella af uvis alder. I tavlens midterfelt er en skulpturel fremstilling af Nåde stolen flankeret af Maria med barnet til venstre og en bispehelgen (nok Skt. Nikolai) til højre. Midterfeltets figurer er de eneste oprindelige detaljer, resten af tavlen stammer fra 1879, udført af billedskærer K. L. Thomsen, samt fra en restaurering 1933 ved Einar V. Jensen.⁷⁶

De senmiddelalderlige figurer er i eg, mens altartavlens øvrige dele er udført i fyrretræ. Alterskabet måler 198×179 cm med en dybde på 18,5 cm. Predellaen måler 198×53 cm med samme dybde som tavlen.

Tavlen er defineret af et nygotisk storfelt inddelt i tre fag. To komplicerede, pyntede søjler flankerer storfeltet. Søjlerne hviler på fremskudte baser, hvorunder en hængesknop strækker sig ned foran predellaen. Hver søjle bærer en lille, stående engel i gips med hænderne i en bønfoldende gestus. Begge engle er overdækket af en spids baldakin. Øverst afsluttes storfeltet af en gesims pyntet med fire korte pinakler, der er forbundet med lister af kølhalsbuer og stavværk, hvorpå der hviler kolbeblomster. Midterfeltet er inddelt i tre fag ved to lister, hvorpå der sidder to konsoller og to spidse baldakiner i gennembrudt arbejde. Under hver baldakin står en lille, diakonklædt engel med et af passionens smertensinstrumenter, 'Arma Christi' (hammer, lanse, isopstok med eddikesvamp, tang). Disse figurer hører til tavlens senmiddelalderlige del. Øverst i midterfeltet er tre baldakiner i gennembrudt arbejde, hvor enkelte dele meget vel kan være oprindelige.

Tavlens baggrund fremstår nu uden ornamentering.

Midterfeltets centrale motiv er en fremstilling af *Nåde stolen*, ca. 115 cm høj. Gudfader sidder her og fremviser sønnens krop. Gud er klædt i en fodlang kjortel, hvorunder hans ene bare fod akkurat kan anes. Over skuldrene har han en folderig kappe,

Fig. 50. Altartæppe nr. 1, 1942 (s. 4042). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Altar carpet no. 1, 1942.*

Fig. 51. Korets indre set mod sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2023. — *Interior of the chancel looking south east.*

Fig. 52. Sengotisk altertavle, o. 1500 (s. 4043). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Late Gothic altarpiece, c. 1500.

der ligeledes når ned til fødderne. Guds ansigt er alvorligt; brynene er sammentrukne og hans mine bister. Ansigtet indrammes af langt, krøllet hår, der falder ham ned over ryggen samt et kraftigt skæg skåret som rækker af snoede rørlokker. På sit hoved bærer Gud en stor krone med en snoet pyntestav nederst, mens kronen øverst afsluttes af fyldige krabbeblade støbt i bly. Han holder bydende sin søn Kristus frem ved sin side. Kristus er ikke gengivet som død, i stedet tager han aktivt del i denne fremvisning af sit legeme. Han er kun iført lændeklæde og tornekrone. Hans ben hænger livløse, fordi Gud holder ham oppe, og hans ene arm hænger slap og vendt, så man har udsyn til naglesåret i håndfladen. Med den anden arm griber Kristus sit sidesår i brystet og udpeger det derved for beskueren. Hans hoved er trukket en anelse til venstre, så hans lange, krøllede hår falder ned over skulderen. Ansigtet, der indrammes af et kort, kruset fuldskæg, er fortrukket i smerte, men munden er let åben og øjnene skåret som åbne. Tornekrone er dannet af to sammenfildrede torneranker. Kroppen er udmarvet med fremskudt brystkasse og indsnævret talje.

Gudfader og søn flankeres af to stående engle. Til højre, ved Guds side, er en krølhåret engel iklædt en fodsid kjortel, samlet om livet med en smal snor. Med sin ene hånd fremviser englen de tre nagler, der holdt Kristus til korset. Den anden hånd er skjult bag Gud. Til venstre ved Kristus' side, står en anden engel i diakondragt. Også han har skulderlangt, krøllet hår og ser op imod det legeme, der bliver fremvist for beskueren. Med sin ene hånd holder englen et latinsk kors, den anden hånd er skjult for vores blik. Præcis over Kristus' hoved svæver endnu en lille engel med langt, krøllet hår og iklædt en fodsid særk. Englen holder den ene hånd bydende frem, mens han med den anden griber om en kalk.

Mod venstre i midterfeltet er *Jomfru Maria med barnet* (ca. 120 cm høj). Maria, stående i en ganske let svungen kontrapost, er iklædt en fodsid kjole og underkjole, hvorfra hendes ene spidse skosnude stikker frem. Over kjolen bærer hun en kappe, der holdes sammen på brystet af to snoede bånd. Hendes lange, bølgede hår falder ned over ryggen. Ansigtet er fremstillet en smule langstrakt,

rundkindet og med let dobbelthage. Den lille mund er lukket, mens øjnene har en sørgmodig, hængende karakter. Maria bærer en stor krone på hovedet, der afsluttes af krabbeblade støbt i bly. Det lille Jesusbarn (udført 1879 af K. L. Thomsen) på hendes arm har tæt krøllet hår, er iklædt en ærmeløs kjortel og rækker med begge arme ud efter sin mor.

I midterfeltets højre side står en bispehelgen, ca. 130 cm høj, sandsynligvis *Skt. Nicolai* (jf. ndf.). Den glatbarberede bisp med et kødfuldt ansigt er iført sine værdighedstegn. Over en lang robe, hvorunder den ene spidse sko kan øjnes, har han en messeskjorte og yderst sin dalmatika. På hænderne har han liturgiske handsker pyntet med frynser, mens han har en bispehue på hovedet, der prydes af snoede bånd. Med den ene hånd gør han en velsignende gestus, mens han i den anden hånd holder en bispestav.

Predellaen er høj og hviler på en karnisprofileret sokkel.

Tavlens farvesætning. Hele tavlens staffering, udført 1933 af Einar V. Jensen, er holdt i karakteristisk støvede toner.⁷⁵ Midterskabets baggrund er i grålig grøn. I den øvrige tavle er der anvendt mørkegrøn, rød og råhvid til klædedragterne, hudfarven er hvidlig brun. De fleste detaljer er forgyldte, stedvis suppleret med elementer i lyseblå og rød. På predellaen læses flere indskrifter i gylden fraktur. På listen umiddelbart under storfeltet står der: »Ioh: 1:29. Se det Guds Lam som bærer Verdens Synd«. På predellaens storfelt er der tre indskrifter, som relaterer sig til tavlens figurer. Under Maria læses: »Kommer hid til mig alle som lide Møie og ere besværede og ieg vil give eder Hvile. Matth: 11:28.«. Under Nåde stolen læses: »1 Cor: 11:26 Saa ofte Som i æde dette brød og Driche denne Kalch da forkynnder Herrens Død indtil hand kommer.«. Under bispen læses: »Gud er kærlighed, og den, som bliver i kærlighed bliver i Gud, og Gud i ham. 1. Ioh: 4:16.«.

Tavlens billedprogram. Denne type tavler udgør en velkendt gruppe af senmiddelalderlige alterudsmykninger, der alle er komponeret efter samme skema, og en lignende udformning genfindes eksempelvis i Ødsted (s. 3390) og Ravsted (DK

Fig. 53. Sengotisk altertavle, o. 1500. Detalje af midterfeltet (s. 4043). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Late Gothic altarpiece, c. 1500. Detail of the large panel.*

Tønder 666–69) samt mange andre steder. Nådestolen er tavlens motiviske centrum, der retter fokus mod alteret som sted for nadveren. Maria og bispem (Nicolai), der flankerer Nådestolen, repræsenterer helgenerne som formidlende led mellem Kristus og menigheden.

Værksted, datering og proveniens. Francis Beckett opfattede tavlen som del af den såkaldte Bergenfarer-Mesters produktion, en gruppe, der senere blev omdøbt til 'Imperialissima-mesterens værksted'. Denne mester var, ifølge Beckett, aktiv i Ribe Stift i slutningen af 1400-tallet.⁷⁷ Beckett placerede endvidere tavlen i en undergruppe defineret som 'Ravsted-Typen'. Efterfølgende har tavlen ikke spillet nogen egentlig rolle i forskningsdiskussionen, hvorfor Becketts tilskrivninger stedvis er blevet gentaget, til trods for at de i dag må betragtes som forældede og forkerte, idet tanken om 'Imperialissima-mesterens værksted' er blevet aflivet.⁷⁸ Becketts værksted er først

og fremmest knyttet sammen af en typelighed blandt en relativt stor gruppe tavler i navnlig det sydlige Jylland. Tavlerne har samme formsprog og ikonografi, men de adskiller sig fra hinanden i detaljerne, og det må udelukkes, at de er udgået fra samme mesters værksted. Tavlen i Smidstrup er nært beslægtet med tavlen i Ødsted (s. 3390), der også er blevet tilskrevet samme, nu afviste værksteds-kreds.

Som type opnåede disse tavler stor popularitet i 1400-tallets sidste år, og den skabelonagtige ikonografi, der kombinerer et stærkt eukaristisk motiv med fremstillinger af Jomfru Maria og en værnehelgen, synes specifikt udviklet til sognekirkers højaltre. Hvilket værksted, der egentlig skabte tavlen i Smidstrup, er fortsat uklart, og det kan ikke afgøres med sikkerhed, om den er lavet i Danmark eller er et importarbejde fra en af de store, kunstproducerende hansestæder langs Østersøen.

Ændringer og istandsættelser. Om tavlens udseende før renoveringen 1879 vides stort set intet. Ved denne restaurering, udført af billedskærer K. L. Thomsen, blev tavlens skårne detaljer suppleret på grund af småskader såvel som tabte dele, og selve tavlen fik sin nuværende form.⁷⁹ På den smalle liste over predellaens storfelt blev der indsat et langstrakt planteornament. Dette blev som det eneste fjernet under renoveringen 1933.

Den ældste oplysning om tavlens staffering er fra 1750'erne og noteret af Peder Hansen Resen, der fortæller, at der på altertavlen kunne læses: »Hellige Maria, bed for os. O salige, ærværdige Treenighed, forbarm dig over os. Hellige Nikolaj, bed for os.«.⁸⁰ Indskriften, nok latinsk, er givetvis den oprindelige og har sikkert været placeret på predellaen, hvor den afspejlede figurernes placering i midterskabet. Til denne tidligste staffering hører også spor af rød, blå og poleret guld, malet på kridtgrund, der 1933 blev sporadisk påvist. Over dette blev et farvelag dokumenteret, der indeholdt lys blå, hvid og grå, mens predellaen stod sortmalet med en indskrift i gul fraktur

(Joh. 17.3). På et nyt farvelag, over dette, blev der dokumenteret en anden indskrift i fraktur, der dog ikke længere kunne læses. Denne var atter blevet overmalet af en ny indskrift i gul fraktur på sort bund (1 Kor. 11-26), der er benyttet som udgangspunkt for de nuværende indskrifter. Under istandsættelsen 1879 blev størstedelen af tavlen renset for farve, hvorefter den blev malet mørkebrun. På predellaen udførte man en frakturindskrift: »Saa haver Gud elsket Verden at han har givet sin Søn den enbårne (Joh. 3-16)«. Det var denne farvesætning, der blev fjernet, før den nuværende blev udført.

† *Altertavle*, middelalderlig, omtalt af Peder Hansen Resen i 1750'erne, med indskriften (nok på latin): »Vær hilset, du helligste Jomfru Maria«.⁸⁰ Teksten har givetvis ledsaget en fremstilling af Bebudelsen.

Alterkalk. 1) (Jf. fig. 54), 1622, givet af sognepræst Clemend Sørensen. Den 22,7 cm høje kalk har en fod med seks rundbuede tunger på en tilsvarende fodplade og standkant. På det seks-sidede, profilerede skaft er en kanneleret knop,

Fig. 54. Alterkalk nr. 1, 1622 (s. 4048). Disk, o. 1900 (s. 4050). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Chalice no. 1, 1622. Paten, c. 1900.

Fig. 55. Kristus som Smertensmand. Detalje af alterkalk nr. 1, 1622 (s. 4048). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Christ as the Man of Sorrows. Detail of altar chalice no. 1, 1622.*

udsmykket med et indgraveret løvværksornament. Skaftets nedre del er ydermere prydet af en indgraveret fremstilling af Kristus som Smertensmanden, der fremviser sine sår, mens han står i en kalk, som hviler på en disk (fig. 55). Fra sårene

løber blodstråler ned i en mindre kalk, der ligeledes står på disken. Motivet er nu ganske udvisket. Det glatte bæger med hældetud er fornyet o. 1900. På fodpladen står der med nu svært læsbare versaler: »Gud til ære. Smidstrup Kierche til zirat hafver H. Clemend Sørensen anno 1622 ladet dene kalch oc disch gjøre paa menighedens bekostning«, mens der på bageret er indgraveret et banner, hvori der med kapitæler læses: »Dricher dette er Christi blod«. Indskriften er udført som teksten på disken (se ndf.). Kalken er ustemplet.

2) (Fig. 56), 1913, 23,4 cm høj. Kalkens fod er udformet med seks rundbuede tunger, imellem hver tunge er der indskudt spidser. På det seks-sidede, profilerede skaft er en sekskantet knop, der følger skaftets form. Bægeret, med hældetud, er glat. På fodpladen står indgraveret i fraktur: »Skænket til Smidstrup Kirke ved Eigil Bruno Wenderede Neergaards Daab. d- 7/9 - 1913.«. Kalken opbevares i et samtidigt, rørformet brunt læderetui med et stjerneornament og messingnitter på låget. Indvendig er etuiet betrukket med stærkt falmet, mørkerødt fløj.

Fig. 56. Alterkalk nr. 2, 1913 (s. 4049). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Chalice no. 2, 1913.*

Fig. 57. Oblatæske nr. 1, 1723 (s. 4050). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wafer box no. 1, 1723.*

Disk (jf. fig. 54), o. 1900, 14,5 cm i tværmål, er udført med glat bund og fane.³¹ På fanen er en indgraveret tekst i kapitæler anbragt i et banner. Her læses: »Det er Christi sande legeme«. Ustemplet.

†*Disk*, af sølv, nævnt 1700.³² Det er formentlig den, der blev doneret 1622 på foranledning af

sognepræst Clemend Sørensen, jf. alterkalken (nr. 1).

Oblatæsker. 1) (Fig. 57), 1723, fremstillet af guldsmed Peder Nielsen Satterup, Fredericia.⁸¹ Den cirkulære æske, 4,5 cm høj, 8,7 cm bred, er udført med et profileret, hvælvet låg, hvor godronnering omkranser randen. På lågets flade top er et alliancevåben for Weiss (tre kornaks) og Langhaar (barer og tre stjerner) indgraveret, ledsaget af en tekst udført med skriveskrift: »Anna Mette Langhaar Wittue von Weiß :1723:«. Under bunden er Peder Nielsen Satterups mestermærke indgraveret.⁸²

2) 1985, fabrikeret hos Carl Hansen.⁴⁰ Æsken, 5 cm høj, 13 cm bred, har et profileret, let hvælvet låg, hvorpå et stort hjulkors med fligede ender er indgraveret. På æskens side er der indgraveret et banner, hvori der med kapitæler læses: »Det er Christi sande legeme«. Under bunden læses ligeledes indgraveret med kapitæler: »Smidstrup Kirke 1985«.

†*Oblatæske*, angiveligt udført af ahorntræ, omtalt 1862.³¹

Sygesæt (fig. 58), 1770, skænket af Dorathea Margaretha Weiss. *Kalken*, 12,5 cm høj, har en cirkulær, femtunget og profileret fod med tilsvarende fodplade og cylinderskaft med en knop, der pyntes af bladornamenter. Bægeret er glat, men

Fig. 58. Sygesæt, 1770, skænket af Dorathea Margaretha Weiss (s. 4050). – *Communion set for the sick, 1770, donated by Dorathea Margaretha Weiss.*

Fig. 59. Alterstager nr. 1, o. 1635-68 (s. 4051). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Altar candlestick set no. 1, c. 1635-68.*

med skriveskrift er der indgraveret: »Dorathea Margaretha Weiß 25 Octbr 1770«. *Dysken*, 8,3 cm i tværmål, er glat og har et hjulkors med fligede korsender indgraveret på fanen. Sættet opbevares i et nyere *træetui*, o. 1900, udvendig bebrudt med sort læder, indvendig med rødt fløj og lukket med messinghægter.

†*Alterkande*, af porcelæn, anskaffet 1844.³⁴

Alterskål, 1911, fra Den Kongelige Porcelænsfabrik, 11 cm høj, tværmål 22,3 cm.²⁸ Den sorte porcelænsskål er oval og prydet med forgyldt rand samt gyldent latinsk kors.

†*Vinskummeske*, i sølv, tidligst nævnt 1918.³¹ Skeen var fortsat i kirken 1995.⁸³

Alterstager. 1) (Fig. 59), o. 1635-68, messing, skænket af sognepræst Niels Lauritsen Riber og Else Michelsdatter. De 33 cm høje stager har en cirkulær, profileret fod, der bæres af tre siddende løver med henholdsvis lukket og let åben mund. Balusterskafet er udstyret med to vulstringe og holder den udkragede, profilerede lyseskål. På standpladens overside læses på begge stager ind-

graveret med versaler: »H: Niels Lauritzson: R: Else Michelsdatter«.

2) (Fig. 60), 1986, drejet i egetræ af Niels Troelsen.⁸⁴ Stagerne, 24 cm høje, står på en cirkulær, profileret standfod, hvorfra et ligeledes profileret balusterskaf hæver sig. Lysskålen er udformet som konkav cylinder med udkraget rand. Under

Fig. 60. Alterstager nr. 2, 1986 (s. 4051). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Altar candlestick set no. 2, 1986.*

Fig. 61. Alterkrucifiks, o. 1900 (s. 4052). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Altar crucifix, c. 1900.*

bunden er med skriveskrift indridset: »Smidstrup Kirke« samt initialerne »NET« og årstallet 1986.

Alterkrucifiks (fig. 61), o. 1900, 47 cm højt. Sortmalet trækors monteret på en profileret, rektangulær sokkel. En støbt Kristus i bronze er pånippet. Han hænger dybt i armene og er ikklædt et voluminøst lændeklæde. Øverst på korset er skriftrullen med forkortelsen INRI monteret, og nederst ved korsets fod er et kranie med korslagte knogler ligeledes nippet fast.

**Alterudsmykning* (fig. 62), o. 1900. Marmorproduktion af Bertel Thorvaldsens *Kristus* fra Vor Frue Kirke i København, ca. 50 cm. Enkelte af figurens fingre er brækket af. Nu i Smidstrup & Omegns Museum (intet museumsnr.).

Syvstage (fig. 66), 1919, skænket af ægteparret Lund, 61,3 cm høj, af titustypen. Den hviler

på en ottekantet fod i to afsæt; både foden og overgangen til skaftet er prydet med akantusornamentik. Armene har henholdsvis to, tre og fire led i midten. På foden er der med fraktur indridset: »Smidstrup Kirke d. 2. Juli 1919 af gaardejer P. Lund og hustru i Haarstrup Gud til ære – Kirken til pryd«.

Messehagler. 1) (Fig. 63), 1969, skænket af Morten og Johanne Nebel, af grønt uldstof med gyldent for.⁸⁴ På forsiden er et gyldent, latinsk kors dannet af forskudte streger.

2) (Fig. 64), o. 1970, af lilla uldstof med gyldent for. På forsiden er et gyldent, latinsk kors, hvorfra en glorie af gyldne stråler udgår.

3) (Fig. 65), 1987, syet og skænket af Tove Basse, af mat og blank silke i patchworkteknik.⁴⁰ Messehagelen er udført i hvid med et latinsk kors fortil i rød, orange og rødbrun.

†*Messehagel*, omtalt 1700.³² 1836 oplyses det, at kirken har anskaffet en ny.³⁷

Fig. 62. Kopi af Bertel Thorvaldsens Kristus, o. 1900 (s. 4052). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Copy of Berthel Thorvaldsen's Christ, c. 1900.*

Fig. 63–65. Messehagler. 63. Nr. 1, 1969 (s. 4052). 64. Nr. 2, 1970 (s. 4052). 65. Nr. 3, 1987 (s. 4052). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Chasubles*. 63. No. 1, 1969. 64. No. 2, 1970. 65. No. 3, 1987.

Alterskranke (jf. fig. 51), 1926, sandsynligvis tegnet af arkitekt Bodulf Billund (Fredericia), af træ, opsat som halvcirkel.²⁹ Skranken består af tætstillede balustre nedfældet i knæfaldet. Balustrene bærer håndlisten og en hylde til særkalke. Knæfaldet er betrukket med meleret, brunorange uldstof (jf. præstestol og alterskammel).

†*Alterskranker*. 1) Omtalt 1791, hvor man ønskede den forhøjet af hensyn til præsten.³² 2) Opstillet 1869, oval form. Den blev ompolstret og renoveret 1891 og atter 1904,⁶⁷ før den blev nedtaget 1926.³⁷

Døbefont (fig. 67–73), romansk, af lys grå granit: samlet højde 90 cm. Foden, 37,5 cm høj, er et tervingekapitel med kraftige bueslag og et individuelt udformet træ i tre af de fire sidefelter; det sidste er glat. Endvidere er et træ eller en plante i lavt relief på hvert af hjørnerne. Øverst afsluttes foden i en karnisprofil. Den bægerformede kumme, 52,5 cm høj, 74 cm i diameter, spidser til forneden og afsluttes øverst af en tovsnoning omkring mundingsranden. På kummens sider er der udført to motiver i højt relief. En duknakket drage med vinger og fuglekløer som fødder slikker med sin lange tunge på en figur, vist en face, med spidst ansigt, store øjne og en lang, smal næse; den svøber sig i sine vinger. Det drejer sig formentlig om en kerub. På den modsatte side af kummen er der vist to modstillede løver med krølledede manker, adskilt af et træ. Hver løve er i færd med at fortære en lille menneskeskikkelse. Fra den ene løves gab stikker et ben og en fod

frem, fra den andens flab to ben. Sidstnævnte kan dog også være løvens slikkende tunge. Samlet synes ikonografien at italesætte den syndige verden, som barnet forlader igennem dåbens rituelle renselse og genfødsel. Døbefonten har ikke umiddelbart nogen entydige paralleller, en konklusion M. Mackeprang også kom frem til.⁸⁵

Fig. 66. Syvstage, 1919 (s. 4052). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Seven-branched candelabrum*, 1919.

Fig. 67–68. Romansk døbefont, detaljer. 67. Løver omkring træ (s. 4053). 68. Drage (s. 4053). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Romanesque baptismal font, details. 67. Lions around a tree. 68. Dragon.*

Fonten blev 1904 rensat for bemaling.²⁸ Den står nu i korbuens nordside.

Dåbsfad (fig. 74), o. 1901.³¹ Fadet, 66,5 cm i tværmål, af messing, er blankt. På fanen læses med skriveskrift: »Smistrup Kirke«.

†*Dåbsfad*, nævnt 1862.³¹

Dåbskande (fig. 75), o. 1901, af sølv.³¹ Den 26,5 cm høje kande har en cirkulær fod, vaseformet korpus og en bred tud samt en svungen hank med en ligeledes svungen fingerstøtte. På siden af kanden er med skriveskrift indgraveret: »Smidstrup Kirke«.

†*Dåbskande*, af tin, indkøbt 1862.³¹

Dåbstæppe (fig. 76), 1937, 112×100 cm, udført og givet til kirken i erindring om Henrik, Erik og Jens Carsten Møllers dåb af deres mor.³⁰ Tæppet er olivengrønt med hvidt Paxsymbol på rød baggrund i et sort cirkelslag. I højre og venstre side

kantes tæppet af et lodret ornament i form af skiftende gyldne og hvide ligearmede kors med fligede korsender. I tæppets top og bund løber en antikvainskrift: »Og han tog dem i favn, lagde hænderne/ paa dem og velsignede dem.«. Nu henlagt på kirkens loft.

Prædikestol (fig. 77–84), o. 1600–1625. Stolen, i fornem, sen højrenæssancestil omfatter en kurv i fem fag og en opgang fra 1933. Kurvens fag har arkadefyldinger. Hver fyldings arkade har piller med skællagte, tungede ornamenten og afsluttes af tillempede doriske kapitæler, der bærer bueslag pyntet af rankeornamenter og en slutsten med hængeknop. Slutstenen er ydermere smykket af en maske. I arkadens svikler er der anbragt en blomsterknop. Fagene adskilles af piller på en profileret base og med jonisk kapitæl. Pillerne dekorerer endvidere af beslagværksornamenter

Fig. 69–71. Romansk døbefont, detaljer af foden (s. 4053). 69. Set mod øst. 70. Set mod nord. 71. Set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Romanesque baptismal font, details of the base. 69. Looking east. 70. Looking north. 71. Looking west.*

og grotesker, som øverst under kapitælen afsluttes af et mandshoved. Der optræder to typer hoveder, henholdsvis en skæglos mand med langt, let bølget hår og en mand med karakteristisk overskæg og langt, krøllet hår. Hovederne, sammen med beslagværksornamenternes svungne form, giver pillerne en let antropomorf silhuet. Under hvert fag er et smalfelt flankeret af to diamantbosser.

Postamentet, der er anbragt over profilerede lister, har glatte felter mellem fremspringende volutter, som hviler på et smalt felt med en diamantbosse. Volutterne er dekoreret med beslagværksornamenter og en centralt anbragt blomsterknop.

Frisens glatte felter er adskilt af udkragede partier prydet med karakteristiske, krølhårede mandshoveder, alle skåret med tilbagestroget hår og langstrakte ansigtstræk. Den udkragede gesims smykkes af en kronliste med tandsnitsfrise. Stolen afsluttes nederst af symmetriske, volutprydede hængestykker flankeret af hængeskugler. Underbaldakinen er udgjort af en løgformet kuppel omkranset af bøjler, der mødes i en hængesknap fra 1933.

Fig. 73. Romansk døbefont. Kerub (s. 4053). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Romanesque baptismal font. Cherub.*

Prædikestolens tidligere opgang strakte sig langs korbuens søndre side, med opgang fra koret. Denne løsning, der blev ændret 1933, kan muligvis føres tilbage til 1910. Hvordan adgangen til stolen var før dette, vides ikke.³⁷ Prædikestolen har fået sin nuværende fremtoning ved istandsættelsen 1933.⁸⁶

1871 blev stolens underbaldakin sat i stand og overkanten polstret med rødt fløjel kantet af en guldbort.³⁷ 1929 blev denne polstring fornyet.²⁸

Stolens udformning i højrenæssancestil har flere paralleller på egnen, eksempelvis stolen i Jerlev Kirke (s. 3352), men der er næppe tale om et værkstedsfællesskab.

Prædikestolen står med duegrå, olivengrøn, gammelrosa og sort farve samt gyldne stafferinger, alt sammen fra restaureringen 1933, og baseret på

Fig. 72. Romansk døbefont (s. 4053). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Romanesque baptismal font.*

Fig. 74–75. 74. Dåbsfad, o. 1901 (s. 4054). 75. Dåbskande, o. 1901 (s. 4054). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 74. Baptismal dish, c. 1901. 75. Baptismal jug, c. 1901.

spor efter den ældste farvesætning.⁸⁶ I kurvens fag finder man oprindelige malerier i form af Kristus og de fire evangelister. De er alle gengivet i det samme grønne landskab med en blå himmel og drivende, hvide skyer. Første fag fra opgangen rummer Mattæus. Han står barfodet med bog og pen i hånden. Han er klædt i rosa robe, har langt hår med høje tindinger og fuldskæg. Næste felt rummer Markus på bare fødder, der står i rødlig, orange robe med en grøn kappe om skuldrene. Han griber også en bog og pen. I det midterste

fag vises Kristus, der er barfodet i rosa robe og rød kappe. Med den ene hånd gør han en velsignende gestus, mens han med den anden fatter om et rigsæble med kors. Om Kristus' skæggede hoved står en glorie. Efter Kristus kommer Lukas, der står på bare fødder i rosa robe og grøn kappe. Han har en bog i den ene hånd og holder sin fjerpen i den anden. Lukas fremstår ældre end de øvrige evangelister. Sidste felt er udfyldt af Johannes, der er vist ung og skæglos. Han er iført grøn robe og rød kappe, der slår dramatiske foldekast. I hænderne holder han bog og pen. I smalfeltet under hvert storfelt er evangelisternes symboler malet, mens man under Kristus ser korslammet. Ydermere er figurernes navne skrevet med gyldne kapitæler i frisen. Postamentets glatte felter rummer relevante bibelcitater, skrevet med gylden fraktur. Under Mattæus læses: »Ioh.15:V:5. Uden mig kunde I intet gjøre:«, under Markus: »Esa. 40:V:8. Vor Guds ord bliffuer euindelig:«, under Kristus: »2.Tmoti. 3:V:16:17. All den skreffit som er indgiffuen aff Gud«, under Lukas: »Kun er nyttelig til lærdom til trost til forbedring til«, under Johannes: »Underuisning i retferdighed Gen. 2:2. Herren skal foresee os det«.

Peter K. Andersen besigtigede 1932 prædikestolen, og konservator Einar V. Jensen gennemførte året efter en omfattende restaurering af stolen.⁷⁵ Den stod på dette tidspunkt i en ensartet, mørkebrun farve med forgyldte lister og gyldne

Fig. 76. Dåbstæppe, 1937 (s. 4054). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Baptismal blanket, 1937.

Fig. 77. Prædikestolen, o. 1600-25, (s. 4054) og lydhimlen, 1734 (s. 4058). Foto Arnold Mikkelsen 2023.
 – Pulpit, c. 1600-25, and sound canopy, 1734.

Fig. 78-80. Prædikestolen, o. 1600-25. Fyldingsmalerier. 78. Mattæus (s. 4056). 79. Markus (s. 4056). 80. Kristus (s. 4056). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Pulpit, c. 1600-25. Panel paintings. 78. Matthew. 79. Mark. 80. Christ.*

antikvainskrifter i smalfelterne under storfelternes arkadefyldninger. I storfelterne var der $\dagger$ malerier af de fire evangelister (fig. 132), som synes at stamme fra 1700-tallet. Det er derfor sandsynligt, at de er udført samtidig med ophængningen af lydhimlen 1734. Stilistisk har de slægtskab med krucifiksgruppen (jf. s. 4060), og malerierne udgør formentlig det samme malerværkstedes indsats i kirken.

Prædikestolen er nu opstillet i skibets sydøstre hjørne. Hertil blev den flyttet 1910, fra en plads i korbuens sydside, for at skabe bedre plads.³¹

Lydhimlen (fig. 77), ophængt 1734, er femkantet og tilpasset ophængningen i skibets sydøstre hjørne.⁵⁶ Den er udført med en smal frise med blomsterknopper på hjørnerne og en gesims, der bærer snoede volutornamenter i gennembrudt arbejde.

Fig. 81-82. Prædikestolen, o. 1600-25. Fyldingsmalerier. 81. Lukas (s. 4056). 81. Johannes (s. 4056). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Pulpit, c. 1600-25. Panel paintings. 81. Luke. 82. John.*

Det største ornament er udført som Christian VI's monogram, kronet af et kors. Under frisen er ligeledes en liste i gennembrudt arbejde i form af volutornamenter. En udskåren, toleddet roset er anbragt i centrum af himlens loft.

Under himlens restaurering 1933 kunne det konstateres, at den har været ombygget ganske hårdhændet to gange, hvilket må afspejle prædikestolens skiftende placeringer. Der blev således fundet rester af gennembrudte volutornamenter fra lydhimlen i alteret, da alterbordsforsiden (jf. s. 4041) ligeledes blev restaureret i 1933. Disse fragmenter (fig. 133) er nu henlagt på våbenhusets loft. Det var endvidere under den seneste ombygning af himlen, at den udskårne roset i bundens midte blev udført, hvilket at dømme ud fra stafferingsspor skete i 1800-tallet.

Himlen har samme staffering som prædikestolen, der ligeledes kan føres tilbage til 1933.⁷⁵ På frisen kan der i gylden fraktur læses: »Mal:

4:2 Men for eder som frygte mit navn skal retfærdigheds sol opgaa med lægedom under sine vinger«. Efter himlen blev stafferet 1735, stod den tilsyneladende fortsat delvist uden bemaling, da præsten 1736 traf aftale med en maler i Fredericia om at få himlens krone bemalet.⁵⁶ Før istandsættelsen 1933 var himlen bemalet i en brunrød egetræsådring fra 1800-tallet.

Relief (fig. 133), 1600-tallet(?), ca. 14 cm højt, skåret i eg. Relieffet, udformet som ansigtsmaske med stråleglorie eller glorielignende krans omkring hovedet. Relieffet er relativt enkelt udskåret og fladt bagtil, hvorfor det har siddet på noget. Hvor kan imidlertid ikke afgøres, da det ikke umiddelbart synes at høre til på noget af det kendte inventar. Masken er muligvis blevet fundet sammen med fragmenterne fra lydhimlen, da man renoverede altret 1933 (jf. *lydhimmel*). Det lille træskærerarbejde er nu henlagt på våbenhusets loft.

Fig. 83-84. Prædikestolen, o. 1600-25, detaljer (s. 4054). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Pulpit, c. 1600-25, details.*

Krucifiksgruppe (fig. 85), o. 1734, oprindeligt op-hængt i korbuen og mod sædvane udført som illusionistisk maleri på planker, udskåret efter figurernes silhuet. Formen er ydermere særpræget, fordi det frontale maleri er videreført på plankernes smalsider. Alle figurerne er anbragt på en svej-fet plint, der sikkert har været fæstnet oven på en tøjelke i korbuen. *Krucifikset*, 195 cm højt, viser Kristus, der hænger let i armene og med hovedet vendt ned mod den venstre skulder. Kroppen er gengivet muskuløs og vist med lys brun hudfarve. Hår og skæg er malet i rødbrun tone, mens en glorie, der udgår fra Kristus' hoved, er holdt i gule nuancer. Fra sårene i hænder og fødder løber der ganske diskrete, mørkerøde blodstråler. Sidesåret er ligeledes kun antydnet og sidder i brystkassens venstre side. Lændeklædet er i en brunlig hvid

farve, fyldigt udformet og samlet med en knude ved den venstre hofte. Selve korstræet er malet i en monoton mørkebrun farve. På øvre korsarm sidder sedlen med indskriften »INRI«.

Maria, 86 cm høj, griber sig til brystet og har blikket rettet nedad. Hun er iført en blå kjole, hvorover hun bærer en flaskegrøn kappe. På hovedet har hun et hvidt hovedlin. Fødder med sandaler stikker frem under kjolen. Hendes hud er udført i en sart rosa.

Johannes, 86 cm høj, holder sine hænder op for brystet. Han står en i dybrød kjortel med en okkerfarvet toga slynget over skulderen. Som Maria er han iført sandaler, der titter frem under kjortlen. Johannes, som er vist med milde ansigtstræk og kort, krøllet hår, har en blikretning opad, bort fra Kristus på korset.

Fig. 85. Krucifiksgruppe, o. 1734 (s. 4060). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Crucifixion group, c. 1734.*

Kalvariegruppen er udført i et funktionelt udtryk med skygger samt højlys og dybdevirkning i fremstillingen. Desuagtet er arbejdet ikke helt vellykket i detaljer, som eksempelvis Kristus' hoved, der ikke harmonerer med resten af kroppens dimensioner. Udførelsen har paralleller til de forsvundne malerier på prædikestolen, der sandsynligvis er udført af samme maler (jf. s. 4058). Denne maler kan ikke identificeres, men det er bemærkelsesværdigt, at man på egnen finder flere illusionistiske loftsmalerier fra omtrent samme tidspunkt, hvorfor det synes oplagt at se dem som udført af samme kunstner (eksempelvis Ødsted, s. 3387 og Egtved, s. 3431). Kalvariegruppen er i dag ophængt på skibets nordvæg.

Stolestader (jf. fig. 9), 1933, tegnet af arkitekt Bodulf Billund (Fredericia) med 131 cm høje

gavle.³⁰ Gavlene er udsmykket med en arkade, udformet af kannelerede pilastre, med kapitæler og slutsten. Øverst hæver den svejfede top sig under et topstykke med tandsnitsgesimser. Ryglænene er udført med rektangulære fyldinger. Stolene blev oprindeligt indsat med låger, der, uvist hvornår, er blevet fjernet og nu henlagt på kirkens loft. I skibet er der opstillet 33 stole, mens der står 16 i kapellet. Endvidere er der på loftet hensat to stolestader og en bænke, der er udført med et lille skab. Der er usikkert, hvor bænken oprindeligt var anbragt.

Stolestaderne står med den oprindelige staffering i brunt med lysere brun ådring. De arkitektoniske detaljer er udført i flaskegrøn, mørkerød og gul, afstemt efter de farver, der også findes på krucifiksgruppen (jf. s. 4060).

Fig. 86. (†)Stolestader nr. 1, o. 1600–50. Fragmenter af gavle og låger (s. 4062). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – (†)Pew set no. 1, c. 1600–50. Fragments of ends and doors.

(†)Stolestader. 1) (Fig. 86–87). Fragmenter af gavle og låger, o. 1600–1650, i fyrretræ. I forbindelse med etableringen af de nu anvendte stolestader i skibet blev der påvist et ældre stolesæt under de 1800-talsstolestader (o. 1870?, jf. ndf.), man ønskede fjernet.⁷⁵ Fra dette ældre sæt var gavle og stolestadelåger blevet afkortet og tilpasset, så de kunne fungere som understøttelse af sæderne i 1800-talsbænkene. Konservator Einar V. Jensen påviste 15 træstykker, der stammede fra dette stolestadesæt. Heraf er der fortsat tre i kirken, der er henlagt på kirkens loft, mens der i Vejlemuseerne befinder sig yderligere tre (mus.nr. 1147X1, 1147X2 og 1147X3).

Stykkerne er alle afkortet i siderne og i højden (nu ca. 50 cm høje), mens der nederst er blevet udskåret en halvcirkel, som derved danner to ben; øverst er der udskåret to tapper. Stolestadernes oprindelige udseende lader sig nogenlunde aflæse. Gavlene har været smykket af en geometrisk dekoration udført med karvsnit. Øverst har tre karvsnitbånd dannet overgangen til gavlens top,

der har været udført afrundet og med et blad- og blomsterornament. Stolestadernes låger har været udført med slyngede akantusornamenter.

†Stolestader. 1) Nævnt 1861, da man ønskede to lukkede stole fjernet på pulpituret (jf. s. 4064).³⁷

2) (Fig. 88), o. 1870, i hele skibet, udformet med slank gavl, der øverst har to svejfedes udskæringer og afsluttes af en trekantgavl med gesims. Overgangen til gavlens top har været markeret af en liste. En af disse gavle er fortsat bevaret. Den står i lys brun farve med mørkebrun ådring. Det er dette sæt, der blev afløst af de nu anvendte stolestader. Den bevarede gavl er henlagt på kirkens loft.

Præstestol (fig. 89), indkøbt 1869.³⁷ Armstol af bejset fyr, polstret med groft, okkerfarvet uldstof fastgjort til sæde, armlæn og ryg med messingsøm. Ryglænet er i gennembrudt arbejde med nygotisk formsprog, der ender i en spidsbue, pyntet af krabbeblade og øverst har en korsblomst. Ryglænet flankeres af drejede stokke med kugleled og kronet af en vaseformet knop. De retvinklede

Fig. 87. (†)Stolestadegavle, o. 1600-50, fundet på kirkens loft (s. 4062). Foto Einar V. Jensen 1933. I NM. – (†)Pew ends, c. 1600-50, found in the loft of the church.

armlæn er afsluttet i drejede kugler og støttes af drejede stokke med kugleled. Stolens forben er også udført med drejede kugleled, mens bagbenene er svajede. Anbragt i korets nordøstre hjørne.

†*Præste- og degnestol*, nedtaget 1869.³⁷ En ny †degnestol blev opstillet 1870 ved de to forreste bænke i skibets nordside.³⁷

Løse stole, indkøbt 1962, Folkestolen (J39), tegnet af Børge Mogensen, i bøg.⁴⁰ De i alt seks stole er opstillet i koret, ved døbefonten og en i tårnrummet.

Bænke, 1871, to styk, i lakeret fyrretræ med svungne ben. Opstillet i våbenhuset.³⁷

Pengeblok (fig. 91), o. 1800, af brunmalet fyrretræ, 94 cm høj. Den kvadratiske blok har affasede kanter midt for og er beslået med to vandrette jernbånd, ligeledes brunmalede. Det profilerede låg lukkes ved et smalt hængsel fastgjort på stoken. Låget har en pengerille. Blokken er nu anbragt i våbenhusets nordøstre hjørne.

Pengebøsser (jf. fig. 9), indkøbt 1945, af messing, cirkulære med pengetragt foroven og et ligear-

met kors i relief på forsiden.⁴⁰ To er ved kirkedøren i skibets vestende, en er anbragt ved døren i kapellets sydgavl. De var en populær model i tiden, tegnet af Martin Nyrop for Dansk Paramenthandel.

(†)*Pengebøsser* (fig. 90), tre styk, o. 1800, udført i fyrretræ med udtræksskuffe nederst og let hvælvede låg med en afrundet pengerille. Bagbeklædningen hæver sig bagtil op i et svejftet stykke med ophængningshul. Bøsserne er udført en smule forskelligt, og en er mindre end de to andre, men de hører givetvis sammen som sæt. Alle er sortmalede, og på den mindste kan man fortsat ane, at der med gylden fraktur står: »Fattigbøsse«. Nu henlagt på kirkens loft.

Dørfløje. *Udvendig*. 1) Dobbeltfløjet egetræsdør (jf. fig. 7), 1943, udført af Jens Madsen Jensen (Smidstrup), er lakeret og står med kraftige smedjernshængsler tilvirket som brede bånd pyntet med indridsede løvværksornamenter.³⁰ På ydersiden er der to store griberinge. Håndgrebet er ligeledes kraftigt og pyntet med en halvkugle

Fig. 88. Gavl fra $\dagger$ stolestadesæt nr. 2, o. 1870 (s. 4062). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Pew end from $\dagger$ pew set no. 2, c. 1870.*

yderst på grebet og en firkløver i relief. I våbenhusets sydmur. 2) Egetræsdør, 1943, fremstillet af Jens Madsen Jensen (Smidstrup), udført i samme formsprog som nr. 1, blot enklere; ingen griberinge på forsiden, og bagsiden står uden beslag.³⁰

Fig. 89. Præstestol, indkøbt 1869 (s. 4062). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Priest's chair, purchased 1869.*

I kapellets sydmur. *Indvendig.* 1) Dobbeltfløjet dør, 1856, med fem paneler i hver dør; to kvadratiske placeret mellem tre smallere, rektangulære felter.³⁷ På ydersiden malet brunlilla med brunligt violette paneler kantet af brunrød, indersiden er udelukkende lakeret. I skibets sydmur. 2) Enkel dør, 1942–43, med to rektangulære brædefyldinger. Hvidmalet. I våbenhuset ved opgangen til loftet.

$\dagger$ Dørfløj, dobbeltfløjet (jf. fig. 121), i våbenhuset, indsat 1903.³¹

($\dagger$) *Pulpitur* (fig. 92–99), 1701, bekostet af sognepræst Laurids Risom. Det stod opstillet i skibets vestende (jf. murede vægpiller, s. 4021). Konstruktionen blev øjensynlig båret på et afsæt i muren samt af fire kraftige, kvadratiske lisenudsmykkede træpiller, øverst afsluttet af profilerede kapitæler i tillempet toskansk form (jf. fig. 98). På pillernes hjørner var der indfældet slanke kvartsøjler med samme kapitæler som lisenerne. Pulpiturets brystning stod på en profileret bjælke (fig. 96),

Fig. 90. (†)Pengebosser, o. 1800, (s. 4063). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – (†)Money boxes, c. 1800.

der hvilede på pillerne. I brystningen var der indfældet rektangulære fyldinger under en relativt stærkt fremskudt gesims. På gesimsen var der et gentaget ornament, muligvis en diamantbosse.

Fra kilderne ved vi, at bræddegulvet i pulpituret blev fornyet 1817, og at trappen op til samme ligeledes blev udskiftet efter flere klager. I begyndelsen af 1900-tallet havde pulpituret udspillet sin rolle på den oprindelige plads og 1908 blev det flyttet til en placering vestligt i skibets nordside, mens man på samme tid fik anskaffet et nyt orgel (jf. s. 4071). Flytningen blev finansieret af kirkeejere, proprietær Elkjær. Her stod orglet en kortere årrække, men senest 1932 var det flyttet til tårnrummet og størstedelen af pulpituret sløj-fet, således at kun selve brystningen samt enkelte andre dele var bevaret. Panelerne blev her anbragt i to horisontale bånd og afskærmede orglet, der stod bag brystningen på et podium. Den løsning bibeholdtes frem til 1976, hvor et nyt orgel blev indkøbt (jf. s. 4070). Efter dette blev brystningen nedtaget og blev opbevaret et ukendt sted i kirken, før panelerne 1988 blev ophængt over tårnbuen.⁴⁰

Fig. 91. Pengeblok, o. 1800 (s. 4063). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Poor box, c. 1800.

I dag er det kun 13 fyldingspaneler fra pulpituret, der er bevaret. 12 af panelerne bærer malede figurfremstillinger, mens det sidste panel er smalere og af en anden beskaffenhed. De 12 store paneler er rektangulære med ligeledes rektangulære fyldinger på ca. 64×32 cm. I 11 paneler er fyldingsrammen udformet som perlestav, mens en enkelt kun har profileret ramme, hvilket må skyldes en senere istandsættelse af feltet. Over alle 12 fyldinger er der et smalfelt, der flankeres af diamantbosser. Otte af de 12 paneler sidder sammen parvis, forbundet ved smalsiden.

Alle felterne har samme farveholdning. De arkitektoniske detaljer står i mørkerød med mørk, brun baggrund. Fyldingernes rammer er i guld og grøn, hvilket også gør sig gældende for indskrifterne, som alle er i gylden fraktur, der identificerer figurerne. I fyldingerne ser man følgende fremstillinger:

Fig. 92. Malede paneler fra $\dagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Painted panels from the $\dagger$ gallery, 1701.*

a) »Humilitas« (ydmyghed) (jf. fig. 92), fremstillet som barfodet kvinde i en fyldig, flagrende grøn kjole, med et gyldent slør, der ligeledes flagrer bag hende. Hun har håret sat op og griber

sig til brystet med den ene hånd. I den anden hånd holder hun et barfodet barn, iklædt en kort, orange kjortel med mønstret kant og et snoet bælte om livet. Barnet holder en stang i hånden

Fig. 93. Malede paneler fra $\dagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Painted panels from the $\dagger$ gallery, 1701.*

med tværstang foran. Det drejer sig nok om et legetøj, måske en skralde.

b) »Paceimonia« (mådehold) (jf. fig. 92), vist som en ung kvinde på bare fødder i flagrende gevandter; en blågrå over- og gul underkjole samt en orange kappe. Hun hælder rødvin fra en gyllden kande i et ligeledes gyldent bæger.

c) »Spes« (håb) (jf. fig. 92) er vist som en kvinde i rødt skørt og en gul overkjole med pyntekrave. Bag hende flagrer en grøn kappe. Den ene hånd holder hun op til brystet, mens den anden griber

om et stort anker, som hun også har sat sin ene, bare fod på.

d) »Amor« (kærlighed) (jf. fig. 92) fremstilles som en kvinde i grønt skørt og en rød kjortel med et snoet bælte om livet. Kvindens ene bryst er blottet, og hun står med et svøbelsesbarn på armen. Et andet, større barn i en kjortel står ved hendes side og rækker en frugt frem mod det lille barn. Det nøgne bryst henviser til moderkærligheden, mens børnenes udveksling henviser til familiens kærlighed.

Fig. 94. Malet panel fra $\dagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Painted panel from the $\dagger$ gallery, 1701.*

Fig. 95. Malede paneler fra $\dagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Painted panels from the $\dagger$ gallery, 1701.*

e) »Constantia« (standhaftighed) (jf. fig. 93) er en kvinde i store genvanter; en blå kjole og gul underkjole med frynser. Hun bærer et rødt slag over skulderen, som fastholdes ved livet af et mavebælte, der også har frynser. Hendes hår er sat op i en fantasifuld frisure, og hun bærer en søjle med base og kapitæl i favnen.

f) »Pax« (fred) (jf. fig. 93) vises som en ung kvinde med bare ben i et grønt skørt og en rød skjorte. Hun har et pyntet brunt bælte om livet og et sjal vundet om brystet. Med den ene hånd griber hun en oliventræsgren, med den anden holder hun en

sejrsfane med et hvidt banner, der viser et rødt kors.

g) »Fides« (tro) (jf. fig. 95) skildres som en kvinde i en kostbar, orange kjole med et rødt snorrebælte om livet og et diadem i håret. I den ene hånd holder hun et krucifiks, hvor Kristus i gyldent lændeklæde er vist med hvid hud og blod løbende fra såråbningerne i hænder og fødder samt sidesåret. I sin anden hånd holder kvinden et kornaks, der henviser til troens livgivende kvalitet.

h) »Prudentia« (klogskab) (jf. fig. 95) er vist i en folderig, orange kjole og et blåt slag om

Fig. 96. Bjælke fra $\dagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Beam from $\dagger$ gallery, 1701.*

Fig. 97. Malede paneler fra $\ddagger$ pulpitur, 1701 (s. 4064). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Painted panels from the $\ddagger$ gallery, 1701.*

skuldrene, der er fastgjort omkring hendes liv med et snoet, rødt bælte. Med den ene hånd holder hun et spejl frem, mens en grøn slange snor sig om hendes anden arm.

i) »Simplicitas« (ligefremhed) (jf. fig. 97) er en kvinde i orange skørt, grønt livstykke med snoet, hvidt bånd om livet og en hvid skjorte. Et rødt slag snor sig vilt om hendes. På hendes

Fig. 98. Kirkens indre set mod øst med $\dagger$ pulpitur fra 1701 (s. 4064), der 1908 blev opstillet ved skibets nordside som $\dagger$ orgelpulpitur (jf. s. 4071). Foto i Smidstrup Lokallhistoriske Arkiv for 1919. – *Church interior looking east with $\dagger$ gallery from 1701, which in 1908 was set up in the northern part of the nave as an organ $\dagger$ gallery.*

fremstrakte hånd sidder uskyldighedens due med udbredte vinger.

j) »Patientia« (tålmodighed) (jf. fig. 97) står i en hvid underkjole og brunt skørt. Hun bærer en råhvid skjorte med indsnævret talje og gylden halsåbning. Om skuldrene har hun et rødt sjal. Med den ene hånd griber hun et stort, latinsk kors, i den anden holder hun en kalk. Begge dele henviser til Jesus' prøvelser.

k) »Pietas« (fromhed) (jf. fig. 97) er ikklædt en mørkeblå kjole med pyntebort og gul underkjole. Hun har et bælte om livet, og et sjal snor sig omkring hendes skuldre. I håret har hun et rødt bånd. I den ene hånd holder hun en opslået bog, den anden fatter om et tændt lys.

l) »Justitia« (retfærdighed) (jf. fig. 97) skridter afsted i et grønt skørt og en blå skjorte, hvorover hun bærer et gyldent livstykke. Omkring skuld-

rene flager et rødt sjal, og hun har et gyldent diadem i sit sorte hår. I hænderne holder hun retfærdighedens sværd og en balancevægt.

Det sidste, smalle panel (fig. 94) bærer indskriften »Anno 1701«.

Panelerne er siden 1988 ophængt over tårnbuen på skibets vestvæg. Efter deres ophængning er de løbende blevet besigtiget af konservatorer. Maleriernes udførelse er forholdsvis grov, men alligevel livfuldt udført. Det er ukendt, hvem maleren bag udførelsen er.

Orgel (jf. fig. 100), 1976, med 14 stemmer, to manualer og pedal. Bygget af P. Bruhn & Søn, Årslev. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Mixtur II. Svelleværk: Spilfløjte 8', Spidsgedakt 4', Waldfløjte 2', Sesquialtera II, Regal 8'. Tremulant. Pedal: Subbas 16', Spidsfløjte 8', Oktav 4'. Ma-

Fig. 99. Orgel og pulpiturbrystning på gulvet i tårnrummet (s. 4071). Foto Peter K. Andersen, 1932. I NM. – *Organ and the parapet of its gallery on the floor of the tower interior.*

nualomfang C-g³, pedalomfang C-f¹. Koblinger: Sv-Hv. Hv-P, Sv-P. Opstillet i tårnrummet med østvendt facade og spillebord. Orglet er tegnet af arkitekt Helge Andreasen, Varde.

Nedtagningen af det tidligere $\dagger$ orgel og opstillingen af det nuværende blev filmet af Sigvald Ellkier-Pedersen.⁸⁸

$\dagger$ Orgel. 1) 1908 med seks stemmer, bygget af I. Starup, København. Orglet blev sandsynligvis omdisponeret i forbindelse med den reparation I. Starup og Søn gav tilbud på ved udgangen af 1946.⁸⁹ Disposition 1973 (C-f³): Bordun

16', Principal 8', Gedakt 8', Octav 4', Flöite 4', Rauschquint II. Anhangspedal (C-d¹). Koblinger: M 4'-M, M-P. Pneumatisk aktion, keglevindlade.⁹⁰ Orglet blev oprindeligt placeret på $\dagger$ pulpitur op ad nordvæggen i skibets vestlige ende (jf. s. 4065 og fig. 98), men blev senest 1932 flyttet til forhøjning i vest med østvendt facade og spillebord mod nord (fig. 99).

Facaden blev ved orglets nedtagning magasinert på kirkens loft. Der blev fremstillet platter af bly fra orglet, hvoraf nogle blev skænket til kirkens daværende og to tidligere organister.⁴⁰

Fig. 100. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Church interior looking west.*

Salmenummertavler (jf. fig. 100), 1935, fem trætavler til hængenumbre, 53×94 cm, tegnet af arkitekt Bodulf Billund (Fredericia).⁹¹ Tavlerne er udformet i samme ungrenæssanceudtryk som skibets stolestader og pyntes af et pilasterbåret bueslag over kragbånd med en stor slutsten. Tavlen krones af en trekantgavl med tandsnitgesims. Ophængt i skibet og våbenhuset.⁹²

(†) *Salmenummertavler* 1) (Fig. 101), o. 1800, trætavle til kridt. Den sortmalede tavle er enkel, og den eneste dekoration er dens svejfede afslutning øverst omkring ophængningshullet. Henlagt på kirkens loft.

2) (Fig. 102), 1891, en kvadratisk fyrretræstavle, til hængenumbre, i en profileret ramme og forinden udstyret med opbevaringsrum til løse num-

re.⁴⁰ Storfeltet er med profilerede lister opdelt i mindre rum til salmenumre samt to større, hvor der med sort antikva læses: »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. Tavlen er malet lys brun med mørkebrun ådring. Hang oprindeligt midt i skibets sydside. Nu henlagt på kirkens loft.

Præsterækketavle (fig. 103-04), 1918, tegnet af arkitekt Bodulf Billund (Fredericia), i mørklakeret egetræ. Udført som gavlj; to par kannelerede søjler med gyldne, latinske kors i relief på kapitælerne bærer en profileret gavltrekant. Nederst er tavlen prydet af halvcirkler i dybt relief og to rektangulære hængestykker med udskårne riller. I storfeltet er tre forsænkede, rundbuede felter til tekst. Disse felter var oprindeligt udført i linoleum, men blev 1996 udskiftet med de nuværende i egefiner.⁹³ I gavltrekanten læses med gylden skriveskrift: »Series Pastorum i Smidstrup Kirke siden Reformationen«. Præsterenes navne og embedsår er ligeledes anført med gylden skriveskrift i storfeltet. Ophængt på våbenhusets øst-væg.

Fig. 101. (†)Salmenummertavle nr. 1, o. 1800 (s. 4072). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – (†)Hymn board no. 1, c. 1800.

Fig. 102. (†)Salmenummertavler nr. 2, 1891 (s. 4072). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – (†)Hymn board no. 2, 1891.

†*Præsterækketavle*, omtalt o. 1850, af ukendt beskaffenhed.²⁹

Kirkestævnetavle (fig. 105), o. 1800, rektangulær, sortmalet, med teksten: »Kirkestævne« i hvid skriveskrift over et blomsterornament. Opbevares i sognegården.

Lyssekroner. 1) (Jf. fig. 38), 1917, nok skænket af kirkeejer Palle Hansen Elkjær's søn af samme navn. Kronen har otte volutprydede, s-svungne arme, der bærer en lysskål og prydes af norrøne dragehoveder. Armene udspringer fra løvværksudformede volutter, monteret på balusterskaftet, der er udformet med kugle- og skiveled. Skaftet afsluttes foroven i en langstrakt balusterformet cylinder, der krones af en bred, profileret skive. Forneden er en hængekugle med en lille, profileret knop. På kuglen er med skriveskrift indgraveret: »Til Minde om Palle Hansen Elkjær og Hans Damkjær Elkjær af Vellinggaard 15de April 1917.«. Kronen hænger i to gyldne messingrør med en knop, der skjuler rørenes samling. Den er ophængt midt i kapellets hvælv.

2) (Jf. fig. 100), 1919, skænket af Marie Hartvigsen. Kronen har otte volutprydede, s-svungne

Fig. 103-04. 103. Præsterækketavle, 1918 (s. 4073). 104. Præsterækketavlens tavlens oprindelige felter fra 1918 (s. 4073). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 103. Parson list board, 1918. 104. The original panels of the parson list board, 1918.

arme, der bærer to lysskåle og prydes af delfinhoveder. Armene udgår fra kronede mandshoveder med overskæg, der sidder monteret på balusterskafte, som også prydes af kugle- og skiveled. Skafte afsluttes foroven i en kolbeformet cylinder, omgivet af små pyntearme, der går i et med kronens ophæng. Forneden er en hængeskugle med en lille, profileret knop. På kuglen er med skriveskrift indgraveret: »Anno domini 1919 skænkede Fröken Marie Hartvigsen paa Hastrupgaard denne Krone til Smidstrup Kirke – Gud til Ære!«. Kronen hænger i gyldne messingrør med knopper på rørenes samlinger østligst i skibet.

3) (Jf. fig. 47), o. 1919, identisk med nr. 2, men uden indskrift. Ophængt midt i skibet.

4) (Jf. fig. 100), 1922, skænket af enken efter A. Ladegaard. Identisk med nr. 1, men har i stedet den med skriveskrift skrevne tekst: »Til Minde om Familien Ladegaard Skænket af A. Ladegaards Enke Lille Velling 1922«. Kronen hænger i to gyldne messingrør med en knop, som skjuler rørenes samling. Den er ophængt vestligt i skibet.

5) (Jf. fig. 123), o. 1930. Kronen, af messing, har 12 volutprydede, c-svungne arme, der bærer en lille lysskål yderst. Armene udgår i et langstrakt, slankt og kanneleret skaft med et stort kugleled. Skaftet afsluttes øverst i en profileret skål og sluttes nederst i en spids hængesknap. Kronen hang oprindeligt i skibet, men blev 1962 flyttet til våbenhuset, hvor den hænger i en jernkæde i loftet.³⁰

Lampetter (jf. fig. 51), 13 styk, nyere. Fire i koret, syv i skibet og to i tårnrummet. Lampetterne, i

Fig. 105. Kirkestævnetavle, o. 1800 (s. 4073). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Parish meeting board, c. 1800.

Fig. 106–07. Klokker. 106. Nr.1, støbt 1585 af Matthias Bennick (s. 4075). 107. Nr.2, støbt 1972 af John Taylor & Co. (s. 4075). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 106. Bell no. 1, cast in 1585 by Matthias Bennick. 107. Bell no. 2, cast in 1972 by John Taylor & Co.

messing, er udformet med tre (korets dog seks) s-svungne arme, der udgår fra en volut udformet som løvværk, anbragt på et smalt balusterskaft, som hæver sig fra en halvkugle. Øverst afsluttes lampetterne af en langstrakt, vaseformet knop.

Klokker. 1) (Fig. 106), støbt 1585 af Matthias Bennick, 93 cm i diameter.⁹⁴ Klokken er glat, men smalle vulster pynter nederst slagringen, og to vulstbånd pryder øverst halsen. I det nedre bånd læses med kapitæler: »Dum trahor audite voco vos ad gaudia vitæ/ Anno 1585 Matias Benninck me fecit Lubecæ« (Hører, naar jeg trækkes; jeg kalder Eder til livets glæde/ År 1585 gjorde Matthias Bennick i Lübeck mig). Den øvre bort er udfyldt af akantusløvværk og ornamenten i form

af engle omkring vaser og vingede englehoveder. Ophængt i en slyngebom i klokkestolen.

2) (Fig. 107), støbt 1972 af John Taylor & Co., England, 83,6 cm i diameter.⁴⁰ Den glatte klokke smykkes med vulster omkring slagringen og halsen. På kroppen kan man læse: »1526 blev min forgænger ødt/ 1972 blev selv jeg født«, og: »Fred være med eder«. Mellem halsens vulstringe står der med kapitæler: »Jeg støbtes år 1972 til Smidstrup Kirke af John Taylor & Co, England«. Ophængt i slyngebom i klokkestolen.

†*Klokke.* En klokke blev afleveret ved klokkeskatten 1528–29 (s. 4009). Den vejede 'med alt jernet' 3 skippund 4 fire lispund, og var dermed den næststørste klokke, der blev afleveret fra herredet.

Fig. 108. Epitafium, o. 1755, over Christiane Benedicte Bachmann (s. 4076). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Sepulchral tablet, c. 1755, of Christiane Benedicte Bachmann.

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 108), o. 1755, over Christiane Benedicte Bachmann, født Kruse, †7. oktober 1755.

Gravmindet er skænket af hendes ægtefælle, kirkejer og hofjægermester Peder Bachmann.

Rektangulær, violet porfyrtavle, 203×134 cm, med en profileret, oval ramme i højt relief. På rammens storfelt anføres personalia i en længere indskrift med bogstaver i antikva og skriveskrift. Tavlens ramme og storfeltets bund har været sortmalet, mens bogstaverne har været forgyldte.

Fig. 109-110. 109. Mindetavle nr. 1, o. 1849, over Hans Jensen (s. 4077). 110. Mindetavle nr. 2, o. 1850, over Jens Frandsen Christiansen (s. 4077). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 109. Memorial tablet no. 1, c. 1849, of Hans Jensen. 110. Memorial tablet no. 2, c. 1850, of Jens Frandsen Christiansen.

Bemalingen er kun sporadisk bevaret. Epitafiet er indmuret i kapellets østvæg.

†*Epitafium*, o. 1559, over sognepræst Mads Jensen Buch. Gravmindet har formentlig været en tavle med indskrift i fraktur ('munche bogstaver'), ophængt i skibets sydside. Indskriften kendes fra en afskrift 1690, der lyder: »Ann[o] 1559 der Kong Friderich vant Ditmarchen, var h: Mads Jens[en] Præst, hand var fød i Rueg[?]hafve, som er en Eniste gaar, og ligger 2 Bysseskud fra Smidstrup Kirche, og paa de tider, hafde hand været Præst – 29 Aar.«.⁵³

**Mindetavler*. 1) (Fig. 109) o. 1849, over Hans Jensen af Tiufkær, der faldt ved Fredericia den 6. juli 1849. Rektangulær trætavle med profileret ramme. Rammen er malet sortbrun, mens tavlens felt er rødbrunt. Mindeordene står skrevet med gul fraktur. Tavlen befinder sig nu på Smidstrup & Omegns Museum (inv.nr. 20130193).

2) (Fig. 110), o. 1850, over Jens Frandsen Christiansen af 4. forstærkningsbataljon, 2. kompagni, nr. 236. Dræbt i Slaget på Isted Hede 24. juli 1850. Rektangulær trætavle med profileret ramme. Tavlen er malet brunsort med en gul mindetekst i fraktur, hvorover en fane med splitflag og en riffel er vist; begge med en mindekrans påhængt. Tavlen befinder sig nu på Smidstrup & Omegns Museum (inv.nr. 20130112).

3) (Fig. 111), o. 1850, over Jens Lauritsen Wintergodt af 4. forstærkningsbataljon, 2. kompagni.

Dræbt i Slaget på Isted Hede 25. juli 1850. Rektangulær trætavle med perlestavsramme. Rammen er mørkebrun og tavlens bund sort, mens mindeteksten står i gylden fraktur. Øverst er

Fig. 111. Mindetavle nr. 3, o. 1850, over Jens Lauritsen Wintergodt (s. 4077). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Memorial tablet no. 3, c. 1850, of Jens Lauritsen Wintergodt.

Fig. 112. *Mindekrans over Karsten Christensen, 1938 (s. 4078). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Memorial wreath of Karsten Christensen, 1938.

der malet et rocailleornament, der inkorporerer faner, rifler og sabler. Tavlen befinder sig nu på Smidstrup & Omegns Museum (intet inv.nr.).

*Mindekrans (fig. 112), 1938, over Karsten Christensen, lærer i Dalum, †31. marts 1917. En egekrans af sølv med sløjfe, hvorpå er indgrave-ret i skriveskrift: »Fra børnene og medarbejdere« samt »Karsten Christensen, Lærer i Dalum, Søn af lærer Christensen, L. Velling«. Indsat på sort baggrund i glasramme. Oprindeligt ophængt bag alteret.⁴⁰ Tavlen befinder sig nu på Smidstrup & Omegns Museum (inv.nr. 20130177 EGM).

Begravelses- eller lyseskjolde (fig. 113-15 og 134). På loftet er opstillet i alt 14 mere eller mindre intakte blikskjolde af tre udformninger, mens ydermere syv nu befinder sig i Smidstrup & Omegns Museum. 12 er ovale, ca. 20 cm høje, prydet med en trekantgavl på toppen, palmgrene på siderne og en delvist udfoldet skriferulle forneden. To ovale

skjolde, ca. 40 cm høje, samt et skjoldformet, ca. 17 cm højt. Skjoldene har tilsyneladende alle været sortmalede med gyldne detaljer og tekst. Endnu læsbar er indskrifter for Claus Bertelsen, *3. februar 1813, †8. november 1873 (inv.nr. 2011 20-07 EGM);⁹⁵ Anne Marie Andersen, *1845, †8. juni 1874 (inv.nr. 100616-21 EGM);⁹⁶ Johanne Marie Kved, †11. juni 1877;⁹⁷ Karen Frederiksen Lange, †1880; Christian A(?) Bott(?), †17. september 1880 (inv.nr. 20130410 EGM); Mette Christine Christensen Født Dav[id]sen *1805, †1881;⁹⁸ Else Christensen, †13. marts 1883;⁹⁹ T. P. Skovsen død i Tiufkjær, *17. august(?) 1811, †24. juni 1888;¹⁰⁰ J. Kristensen(?), †september 1888 (inv.nr. 20130410 EGM); C. Knudsen, *3. december 1801 (inv.nr. 2013 0410 EGM) samt provst H. T.

I Smidstrup & Omegns Museum opbevares endvidere et sæt skjoldformede *lyseskjolde (fig. 113) (intet inv.nr.), ca. 24 cm høje, øverst dekoreret med et latinsk kors. De er fortsat overstrøget med hvid og forsynet med sort tekst i skriveskrift. Her læses en indskrift for Jens Andersen Daugaard, *2. januar 1838, †18. februar 1886.

(†)Begravelser i kirken. 1) *(Fig. 116), 1600-tallet(?), fragment af en kisteudsmykning fundet under gravearbejde på kirkegården 1965.¹⁰¹ Et løveskind, 13 cm langt, støbt i bly.¹⁰² Nu i Nationalmuseet (inv.nr. D.55/1965).

Fig. 113. *Lyseskjolde, o. 1886 (s. 4078). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Candle shields, c. 1886.

Fig. 114. Lyseskjolde (s. 4078). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Candle shields.*

Fig. 115. Lyseskjolde (s. 4078). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Candle shields.*

Fig. 116-17. 116. Løveskind, 1600-tallet. Fragment af en kisteudsmykning (s. 4078). 117. To løvefodder, 1600-tallet, fragmenter af kisteudsmykning (s. 4080). Rest af støbejernskors, o. 1800-50 (s. 4081). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – 116. Lion skin, 1600s. Fragment of a coffin decoration. 117. Two lion's feet, 1600s, fragments of coffin decoration. Remains of a cast-iron cross, c. 1800-50.

2) (Jf. fig. 117), 1600-tallet(?), fragmenter af en kisteudsmykning, muligvis samhörørende med nr. 1. Støbte løvefodder i bly, der har siddet på kistens hjørner. Nu henlagt på kirkens loft.

3) (Jf. fig. 118), o. 1600(?). Tre kvadratiske teglfliser, 18,5×18,5 cm, med indridset indskrift med kapitæler i to lag, adskilt ved vandrette streger. Bogstaver og streger har været malet op med sort.

Fig. 118. Fragmenter af gravminder. Tre kvadratiske teglfliser, 1600-tallet, (s. 4080) og stump af marmortavle, o. 1850-1900 (s. 4081). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Fragments of sepulchral monuments. Three square tiles, 1600s, and a piece of a marble tablet, c. 1850-1900.

Klinkerne har givetvis været del af en hel ramme, der har omkranset en begravelse i kirkens guld, uklart hvor. Ud fra de bevarede klinkers bogstaver kan der ikke udledes noget om den begravede. Nu henlagt på kirkens loft.

†Begravelser i kirken. 1) En åben begravelse i korgulvet blev omtalt 1810. Den var på det tidspunkt blevet opfyldt med brokker og dækket af gulvbrædder, men brædderne hang på grund af graven, og man ønskede derfor tilstanden udbedret.³⁸

2) Under udgravningerne 1905, til et nyt varmeanlæg (s. 4029), blev der i skibets nordøstre hjørne fundet flere skeletdele samt rester af kister med jernbeslag.³⁰

Fig. 120. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1880, over Emilie Caroline Hansen (s. 4081). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Churchyard monument no. 2, c. 1880, of Emilie Caroline Hansen.

Kirkegårdsmonumenter, o. 1750. Ølandssten, 185×126,5 cm, nu fuldstændig glat.

(†)Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 119), o. 1829, over Maren Frederiksen Lange, *13. august 1828, †7. april 1829. Profileret træplade med urneformet silhuet, påsømmede lister og reliefudskæring øverst. Monumentet er hvidmalet med lister i grøn samt detaljer i sort. Personalia samt bibelcitater (Salmernes Bog 39,6) i sort fraktur. Nu henlagt på kirkens loft.

*2) (Fig. 120), o. 1880, over præstedatter Emilie Caroline Hansen, *2. september 1856(?), †20. april 1880. Marmorplade udhugget som åben bog med personalia samt bibelcitater (Salmernes Bog 71,6) i antikva. Nu i Smidstrup & Omegns Museum (intet inv.nr.).

3) (Jf. fig. 117) over Sidsel Madsdatter, *juni 1784, †1. maj 18[...]. Fragmentarisk støbejernskors dekoreret med to hænder, der holder hinanden. Nu henlagt på kirkens loft.

†Kirkegårdsmonument (jf. fig. 118), o. 1850–1900. En stump af en marmortavle med fragmentarisk indskrift. Nu henlagt på kirkens loft.

Fig. 119. (†)Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1829, over Maren Frederiksen Lange (s. 4081). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – (†)Churchyard monument no. 1, c. 1829, of Maren Frederiksen Lange.

Fig. 121. Kirken set fra sydøst, med $\dagger$ dørpartier. Foto u.n., efter 1903. I NM. – The church seen from the south east with $\dagger$ doorways.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier, utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Smidstrup Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed, jf. også s. 56-62. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, København 1933-, er som angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. Rigsarkivet i København (RAK). *Regnskaber 1433-1559*. Fortegnelser over indkrævede klokker, 1528-28 (*Regnskaber 1433-1559*. Indkrævede klokker); *Rentekammeret*. Kamrenes forenede arkivkontor: Register til skodeprotokoller over bortsolgt ryttergods (*Rentekammeret*. Register); Danske Afdeling, Kancelliet: Skodeprotokol for det koldingske rytterdistrikt, 1765-1770 (*Rentekammeret*. Skodeprot.).

Rigsarkivet i Viborg (RAV). *Ribe bispearkiv*. Herredsbog, 1690 (*Bispeark*. Herredsbog); Kirkesyn, 1696-1792 (*Bispeark*. Kirkesyn); Diverse indberetninger om gejstlige embeders beskaffenhed, 1799-1803 (*Bispeark*. Kirkejere); Præsteindberetninger til biskop J. Bloch, 1766-69 (*Bispeark*. Indb. til biskop Bloch); Indberetninger 1726-74 (*Bispeark*. Indb.); Indberetninger om kirke- og

præstegårdssyn, 1793-1832 (*Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn); Årlige indberetninger, 1805-24 (*Bispeark*. Årlige indb.) – *Kirkesessionerne for rytterdistrikterne*. Synsprotokol for de reparerede kirker i Skanderborg, Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724-34 (*Kirkesessionerne for rytterdistrikterne*. Synsprot.); *Koldinghus rytterdistriktsarkiv*. Kirkesessionsprotokol 1734-35 (*Koldinghus rytterdistriktsarkiv*. Kirkesessionsprot.) – *Viborg Landsting*. Restsvæsen: Højesteret, Landsting og landsretter. Viborg Landsting: Skøde- og panteprotokol, 1624-1805 (*Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot.) – *Holmans og Elbo Herreders Provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803-16 (*Provstiark*. Kirker og præstegårde); Indkomne breve, 1566-1658 (*Provstiark*. Indkomne breve) – *Elbo-Jerlev-Holmans-Brusk provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde, 1833-87 (*Provstiark*. Synsprot for kirker og præstegårde) – *Smidstrup-Skærup Provsti*. Matrikel for Smidstrup og Skærup sogne, diverse sager, 1845-87 (*Provstiark*. Div. sg.) – *Elbo-Holmans-Jerlev Herreders Provsti*. Kirkesynsprotokol, 1900-10, 1912-24, 1923-62 (*Provstiark*. Kirkesyn) – *Bjerre Herreds Provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde, 1803-18 (*Provstiark*. Kirker og præstegårde); Synsprotokol for kirker og præstegårde, 1872-83 (*Provstiark*. Synsprot. 1872-83) – *Bjerre Herreds Provsti*. Synsprotokol for kirker og præstegårde, 1803-18 (*Provstiark*. Kirker og præstegårde) –

Fig. 122. Parti af skibets kvadersatte sydmur med lodfuge, der markerer vestforlængelsen (s. 4016). Set fra våbenhusets loft. Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Part of the nave's southern ashlar wall with joint marking the west extension. Seen from the loft of the porch.*

Fig. 123. Våbenhusets indre set mod nord (s. 4019). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Porch interior looking north.*

Fig. 124. Overgang mellem kapel og våbenhus set mod sydvest (s. 4026). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The transition between chapel and porch looking south west.*

Fig. 125. Genbrugt bindbjælke med bemaling, nordligst i kapellet (s. 4029). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Re-used tie beam with paintwork, northernmost in the chapel.*

Fig. 126. Tårnets tagværk set mod vest (s. 4028) samt kalkevogn nr. 2 (s. 4029). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *The rafters of the tower looking west.*

Nørvang Herreds Provsti. Synsprotokol, 1803-12 (*Provstiark.* Synsprot. 1803-12) – Brusk-Nørre Tjørstrup Herreders Provsti. Synsprotokol, 1888-1904 (*Provstiark.* Synsprot.) – Fredericia Provsti. Synsprotokol for kirker, 1965-84 (*Provstiark.* Synsprot. 1965-84) – Smidstrup Pastorat. Kirkeprotokol, 1861-1928 (*Pastoratsark.* Kirkeprot.).

Smidstrup og Omegn Lokallhistoriske Arkiv (SLA). Menighedsrådsarkiv. Menighedsrådsprotokol, 1916-31 (*Menighedsrådsark.* Prot.); Forhandlingsprotokoller, 1932-88 (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.); Afskrift af det af Rosenløve nedskrevne, 1962 (*Menighedsrådsark.* Rosenløve).

Nationalmuseet (NM). Notebøger. Fr. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* IV, 91-95 (1891). *Indberetninger*. Engelhardt 1879 (kirkens inventar), Einar V. Jensen 1932 (korgulv), Einar V. Jensen 1933 (træskærerarbejder), Egmont Lind 1934 (kalkmalerier), Erik Skov 1980 (oblatæske), Kirsten Trampedach 1995 (kalkmalerier).

Tegninger og opmålinger. Nationalmuseet (NM). Erik Schiødt 1878 (døbefont, hagioskop) – Fredericia Lokallhistoriske Arkiv (FLA). Bodulf Billund 1924 (snit, plan); Bodulf Billund 1936 (varmekælder).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion over tårnet på Smidstrup kirke, Vejle amt*, NNU rapport nr. 10, Nationalmuseet 2023; Preben Mikkelsen, *Smidstrup: Spredte træk af sognets historie*, 1. bd., Børkop 1997.

Fig. 127. Detalje af stokværkstømmer med donatornavn, 1993 (s. 4025). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Detail of the tower's timbering with donor name.*

Fig. 128. Kalkmaleri, o. 1525-50. Mattæusenglen, korhælvets østkappe (s. 4031) før restaureringen. Foto Egmont Lind 1934. I NM. – Wall painting, c. 1525-50. The Angel of St. Matthew, east severy of the chancel vault, before the restoration.

Historisk indledning, kirkens omgivelser og bygningsbeskrivelse ved Line M. Bonde, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Martin Wangsgaard Jürgensen, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Kristoffer Edelgaard Christensen, Bjørn Westerbek Dahl, Kathrine Faust Larsen, Lukas Svane Nielsen m.fl. Oversættelser ved James Sander Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2024.

¹ *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*. Udg. af Kr. Erslev. Kbh. 1901, 76-8 (nr. 36, 1. juni 1338); *Diplomatarium Danicum*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Kbh 1938 ff. (*DiplDan*), II, 12 (1337-39), 60-62 (nr. 89, 1. juni 1330).

² Om dateringen for håndskriftet Ribe Oldemoder se s. 2533.

³ *DiplDan* (note 1), IV, 5 (1393-5), 171-74 (nr. 209, 7. maj 1394). Testamentet er refereret en smule anderledes hos Kinch, der angiver, at Smidstrup modtog 1 skilling sterling til dens bygning. J. Kinch, *Ribe Bys Historie og Beskrivelse: Indtil Reformationen*, Ribe 1869, I, 258-60.

⁴ *Repertorium diplomaticum regni danici medievalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*. 1. rk. I-IV (1085-1450), 2. rk. I-IX (1451-1513) Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939, III, 523 (7. juli 1438, nr. 6957).

⁵ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehiælpen 1524-1526«, *Danske Magazin* 4, 2 (1873), 44.

⁶ RAK. *Regnskaber 1433-1559*. Indkrævede klokker (fol. 92v).

⁷ 1648 var Smidstrup den kirke i Koldinghus Len, der bidrog med næstmest til reparationen af Bramdrup Kirke (Brusk Herred), kun overgået af Gauerlund Kirke (s. 3795). *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551 ff.* I uddrag, udg. af rigsarkivet, Kbh. 1885 f. (*KancBrevb*), 8. nov. 1648.

⁸ *DiplDan* (note 1), II, 10 (1328-32), 217-8 (nr. 261, 23. dec. 1330); Kinch, *Ribe Bys Historie*, 175-77.

⁹ *KancBrevb* (note 7), 24 (10. febr. 1580).

¹⁰ *KancBrevb* (note 7), 375 (15. dec. 1653); *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmarks, fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765*, I-IV, udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1892-1955 (*Kronens Skøder*), II, 576 (15. juni 1686).

¹¹ Skødet er indført i panteprotokol 31 for året 1698.

RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (8. dec. 1698, nr. 7); RAK. *Rentekammeret*. Register.

¹² I hvert fald oplyser synet 1700, at Risoms arvinger har patronatsretten. RAV. *Bispeark*. Kirkesyn.

¹³ Købet oplyses i forbindelse med et videresalg året efter. En senere indberetning angiver, at sognepræsten Laurids Jensen Risom var patron for kirken 1690. RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch.

¹⁴ Skødet er først 1720 indført i Viborg Landstings skøde- og panteprotokol. RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (24. sept. 1720).

¹⁵ *Kronens Skøder* (note 10), IV, 528 (12. april 1724); RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (12. april 1724).

¹⁶ RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch.

¹⁷ Skødet er indført i Viborg Landstings skøde- og panteprotokol to år senere. RAK. *Rentekammeret*. Register; RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (6. juli 1768).

¹⁸ Indskrevet som ekstrakt i Viborg Landstings skøde- og panteprotokol fire år senere. RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (4. febr. 1773).

¹⁹ Jens Knudsen Storm blev øjensynligt kaldet 1774. RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprot. (4. juni 1782).

²⁰ RAV. *Bispeark*. Kirkesyn; *Bispeark*. Kirkeejere; *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

²¹ Hun nævnes senest som ejer 1827. RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

²² RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

²³ RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; RAV. *Herredsfogedark*. Skøde- og panteprotokol (3. april 1912).

²⁴ RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; *Provstiark*. Kirkesyn.

²⁵ Således var Mads Jensen præst til Smidstrup og Skærup i 1530, jf. S.V. *Wiberg* 1868, III, 137 (nr. 1064).

²⁶ Jakob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*, Odense 2018, 225 n. 85, 249 n. 962.

²⁷ 1861 beskrives den som 'en regelmæssig firkant af 1 td. land', hvilket er ca. 1.640 m² mindre, end der er anført på matrikelkortet. For at tørlægge gravene blev kirkegårdens vestlige side 1874 drænet ved at nedlægge et rør langs kirkegårdens vestlige side fra nord til syd med mindre rør herfra vinkelret ud. RAV. *Bispeark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Pastoratsark*. Kirkeprot.

²⁸ RAV. *Provstiark*. Kirkesyn.

²⁹ SLA. *Menighedsrådsark*. Prot.

³⁰ SLA. *Menighedsrådsark*. Rosenløve.

³¹ RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.

³² RAV. *Bispeark*. Kirkesyn.

³³ RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn; *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

³⁴ RAV. *Provstiark*. Synsprot for kirker og præstegårde; *Pastoratsark*. Kirkeprot.

³⁵ 1935 blev også det nordøstre hjørne omsat. RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; SLA. *Menighedsrådsark*. Prot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

Fig. 129. Kalkmaleri, o. 1525-50. Skt. Veronica, kapellets østvæg (s. 4035). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Wall painting, c. 1525-50. St. Veronica, east wall in the chapel.*

³⁶ SLA. *Menighedsrådsark*. Prot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

³⁷ RAV. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde.

³⁸ RAV. *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

³⁹ RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; *Provstiark*. Synsprot for kirker og præstegårde.

⁴⁰ SLA. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

⁴¹ Et fodermesterhus fra starten af 1910'erne blev i denne forbindelse fjernet. NM. *ATA*. Korrespondance.

⁴² Ønsket om et nødtørftshus blev fremsat første gang 1914. RAV. *Provstiark*. Kirkesyn; *Pastoratsark*. Kirkeprot.; SLA. *Menighedsrådsark*. Prot.

⁴³ Ifølge Mikkelsen er der tale om byens smedehus, der i starten af 1800-tallet blev opført ved nordre kirkedige. En del af dette blev efter 1865 og frem til 1916 brugt som kirkestald og sidenhen til opbevaring af sygevogn og brandsprøjte. Preben Mikkelsen, *Smidstrup: Spredte træk af sognets historie*, Børkop 1997, I, 343-44.

⁴⁴ 1861 oplyses det, at »endeel af Murene ere opfyldte

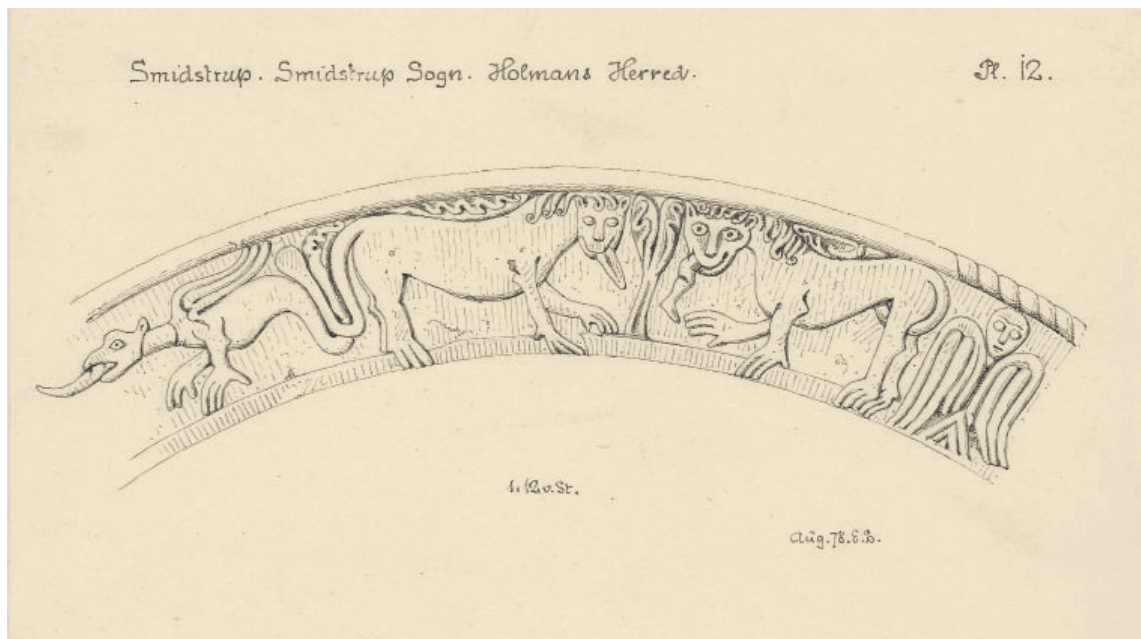

Fig. 130. Udtægning af døbefontens relieffer (s. 4053). Tegning E. Schiødte 1878. I NM. – *Drawing of the reliefs on the font.*

Fig. 131. Den romanske døbefont (s. 4053). Tegning E. Schiødte 1878. I NM. – *The Romanesque font.*

af Skaller da nogle Mure indvendig er opført af raat Matriel«. Det er muligt, at der med 'skaller' menes granitkærver fra tildannelsen af kvadre. RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁴⁵ Antagelsen lader til at være adopteret fra engelsk og tysk forskning, der i slutningen af 1800-tallet cementerede begrebet, men som sidenhen atter er afvist. På dansk begynder det først at vinde hævd i første halvdel af 1900-tallet. I hvert fald bruger F. Uldall 1894 og J. Helms 1895 ikke udtrykket, men foreslår, at funktionen af åbningen kan have været som udkigsvinduer, skydeskår eller piscinaer. Begrebet introduceres tilsyneladende først efter 1900; eksempelvis anvender Chr. Axel Jensen 1915 i en opmåling af åbningen i Skjern Kirke (*DK Ringkøbing* 538) betegnelsen 'spedalskvindue'. Victoria Yuskaitis, »The Mythical Outcast Medieval Leper: Perceptions of Leper and Anchorite Squints« i Laura Cleaver og Kathryn Gerry (red.), *Lost Artefacts from Medieval England and France: Representation, Reimagination, Recovery*, Woodbridge 2022, 243–61; Frits Uldall, »Om Vinduerne i de jydskes Granitkirker«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1894, 213–324; Jacob Helms, »Om et Par Egenheder ved nogle jydskes Landsbykirkers Korbygninger«, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1895, 218–28. ⁴⁶ Ved sit besøg i kirken 1891 noterede Uldall, at »Chorbuens Piller ere de oprindelige af huggen Granit og med en Sokkel, der nu kun tildels kan ses«. NM. ATA. F. Uldall, notebog VI, 1891, 92.

⁴⁷ 1928 omtales en reparation af en 'gesims ved døbefonten', som kan være nordsidens kragsten. RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁴⁸ Et vindue havde forventeligt været placeret højere i aflastningsbuen.

⁴⁹ Det oplyses 1877, at kirkeeejeren havde ladet anbringe en ny udgangsdør i korskirken, hvilket synet fandt meget hensigtsmæssigt. RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; SLA. *Menighedsrådsark*. Rosenløve.

⁵⁰ 1903 blev en ny indgangsdør indsat i våbenhuset med en bredde på 2 alen og 15 tommer. RAV. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; SLA. *Menighedsrådsark*. Rosenløve.

⁵¹ 1800 manglede våbenhuset et loft, og synsmændene oplyste, at der 'heller intet havde været, dengang kirken var krongods'. RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

⁵² RAV. *Herredsfogedens ark*. Tingbog.

⁵³ RAV. *Bispeark*. Herredsbog.

⁵⁴ *Kronens Skøder* (note 10), IV, 528 (12. april 1724).

⁵⁵ RAV. *Kirkesessionerne for rytterdistrikterne*. Synsprot.

⁵⁶ RAV. *Koldinghus rytterdistriktsark*. Kirkesessionsprot.

⁵⁷ *Danske Atlas* meddeler dog 1769 fejlagtigt, at kirken »er en smuk Bygning, men uden Taarn«. Oplysningen kan måske bero på, at *Danske Atlas* til dels er baseret på indberetninger fra sognepræsterne til Laurids de Thura 1754. Erich og Hans de Hoffmann, *Den Danske Atlas*, I-VII. Kbh. 1763-81, V., 969-70.

⁵⁸ RAV. *Bispeark*. Kirkesyn; *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn 1793-97; *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn; *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

⁵⁹ RAV. *Bispeark*. Årlige indb.

⁶⁰ 1882 blev der lagt brædder 'rundt om i tårnet' for at danne et loft, hvorfra de ministerielt påbudte luger for glamhullerne kunne åbnes og lukkes. RAV. *Provstiark*. Synsprot for kirker og præstegårde; *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁶¹ NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1932 (korgulv).

⁶² RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn; *Bispeark*. Årlige indb.; *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

⁶³ NM. *ATA*. Korrespondance.

⁶⁴ SLA. *Menighedsrådsark*. Prot.; NM. *ATA*. Korrespondance.

⁶⁵ Alle daterede prøver er udtaget i tømmer, der har bevaret splintved eller som baseret på iagttagelser under prøveudtagningen kun mangler splitved. Dateringen af tårnets tagværk bygger på fem prøver, hvoraf fire er daterede. Yngste årring er dannet 1398 (prøvenr. 61570049). Hylleberg Eriksen 2023.

⁶⁶ RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn; *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Provstiark*. Kirkesyn; *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁶⁷ RAV. *Provstiark*. Kirkesyn; *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁶⁸ SLA. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.

Fig. 132. †Udsmykning i prædikestolens arkadefelter fra 1700-tallet (s. 4058). Foto Einar V. Jensen 1934. I NM. – †*Decoration in the pulpit's arcade panels from the 1700s.*

Fig. 133. Dele af lydthimlens oprindelige udsmykning, 1734 (s. 4059) og løst trærelief, 1600-tallet(?) af usikker funktion (s. 4059). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Parts of the original decoration of the sound canopy, 1734, and a loose wooden relief of uncertain function, 1600s(?).

⁶⁹ NM. ATA. Indb. ved Engelhardt 1879.

⁷⁰ NM. ATA. Indb. ved Egmont Lind 1934.

⁷¹ NM. ATA. Indb. ved Kirsten Trampedach 1995.

⁷² Se oversigtsværket Sissel F. Plathe, *Gotikkens kalkmalerier. De oversete dekorationer i Danmarks kirker*, Kbh. 2019.

⁷³ M. Mackeprang, »Christi Lidelsesredskaber – Christi Vaaben. En arkæologisk-heraldisk Skitse«, *Aarboeg for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1951, 178-98; Rudolf Berliner, »Arma Christi«, *Münchner Jahrbuch der bildende Kunst* 1955, 35-152; Ulla Haastrup, »Hellig heraldik i danske kalkmalerier«, *Slægter, Skjolde, Steder. Festschrift til Knud Prange*, red. Tommy P. Christensen m.fl., Odense 1990, 127-35; Sissel F. Plathe, »Arma Christi«, *Danske Kalkmalerier. Sengotik 1500-1536*, bd. 16, red. Ulla Haastrup, Kbh. 1992, 170-71; Lisa H. Cooper og Andrea Denny-Brown (red.), *The Arma Christi in Medieval and Early Modern Material Culture*, London 2014.

⁷⁴ Karl Oettinger, »Laube, Garten und Wald: Zu einer Theorie der süddeutschen Sakralkunst 1470-1520«, *Festschrift für Hans Sedlmayr*, eds. Karl Oettinger m.fl., München 1962, 201-28; Margot Braun-Reichenbacher, *Das Ast- und Laubwerk: Entwicklung, Merkmale und Bedeutung einer spätgotischen Ornamentform*, Nürnberg

1966; Søren Kaspersen, »Kirken som have«, *Løjttavlen: Et sønderjysk alterskab*, red. Poul Svensson, Herning 1983, s. 129-42.

⁷⁵ NM. ATA. Indb. ved Einar V. Jensen 1933.

⁷⁶ NM. ATA. Indb. ved Einar V. Jensen 1933. Denne istandsættelse blev bekostet af lærer Christian Christensen og hustru som minde om deres to tidligt afdøde sønner. Konservator Einar V. Jensen dokumenterede dette med en indskrift i kapitæler på predellaens højre smalside.

⁷⁷ Francis Beckett, *Danmarks Kunst (DaKunst)*, Kbh. 1924, II, 165.

⁷⁸ Jan von Bonsdorff, »Imperialissima-mästaren som kategoriseringsproblem«, *Hikuin*, bd. 26, 2001, 45-47.

⁷⁹ Billedskærer K. L. Thomsens istandsættelse af tavlen blev dokumenteret under renoveringen 1933, hvor der blev opdaget to papirstrimler skjult i tavlen, der fortæller, af hvem og hvor dette arbejde blev udført i 1879. NM. ATA. Indb. ved Einar V. Jensen 1933.

⁸⁰ Peder Hansen Resen, *Atlas Danicus VI D: Ribe Stift*, Odense 1987 (*ResenRibe*), 133.

⁸¹ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, 4. udg., revideret af Henrik Jakobsen, Odense 2022 (*Bøje*), nr. 5706.

⁸² Oblatæskan blev stjålet 1. maj 1980, men dåsen blev

2017 sat til salg ved auktion, hvor menighedsrådet købte den tilbage til kirken. NM. *ATA*. Indb. ved Erik Skov 1980; *Kirkebladet for Smidstrup & Skærup Sogne*, nr. 2, forår 2017.

⁸³ NM. *ATA*. Korrespondance. Indb. ved arkitekter Birch & Svenning 1995.

⁸⁴ SLA. *Sogneark*. Div. lister.

⁸⁵ M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 295–96.

⁸⁶ NM. *ATA*. Korrespondance.

⁸⁷ RAV. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

⁸⁸ SLA.

⁸⁹ SLA. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. Det er atypisk for et lille orgel fra 1908 af denne type at rumme et Rauschquintregister. Til gengæld ville det ikke være usandsynligt at indsætte et sådant register i 1940'erne.

⁹⁰ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁹¹ 1952 besluttede man at købe en salmenummertavle mere af samme type. De øvrige må således være en smule ældre, men næppe ret meget. SLA. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

⁹² Tavlen i våbenhuset bruges nu som ramme til et spejl.

⁹³ NM. *ATA*. Korrespondance. De tre oprindelige felter er henlagt på kirkens loft.

⁹⁴ Matthias Bennick har produceret ganske mange, bevarede klokker. En af de tidligste, 1560, er klokken til Aarhus Vor Frue Kirke, jf. *DKÅrhus*, 1308. Se også klokkerne i Egtved Kirke (1595), s. 3490 og Bredsten Kirke (1597), s. 2785 samt klokken i Eltang Kirke (1588) (Brusk hrd.). Se videre T. Hach: Lübecker, *Glockenkunde*, Lübeck 1913, 212 ff, og den samlede oversigt i Hans Nyholm, *Kirkeklokker i Danmark. En registrant*, Højbjerg 1996. En klokke med tilsvarende indskrift som den i Smidstrup findes i Fuglebjerg Kirke (1593) (*DKSorø*, 994).

⁹⁵ Der er to skjolde for Claus Bertelsen, registreret med samme museumsnr.

⁹⁶ Der er to skjolde for Anne Marie Andersen, registreret med samme museumsnr.

⁹⁷ Der er to skjolde for Johanne M[arie?] Kved.

⁹⁸ Der er to skjolde for Mette Christine Christensen.

⁹⁹ Der er to skjolde for Else Christensen.

¹⁰⁰ Der er to skjolde for T. P. Skovsen.

¹⁰¹ NM. *ATA*. Korrespondance.

¹⁰² Løveskindet har været identificeret som en kimære, idet man opfattede løvens hale som en slange. Den identifikation må dog regnes som forkert og skyldes figurens stedvis nedbrudte overflade.

Fig. 134. Lyseshjolde (s. 4078). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – Candle shields.

Fig. 135. Stregtegning af kirken ved E. A. 1939. I Smidstrup & Omegns Arkiv (inv.nr. 20130196 EgM). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Sketch of the church, 1939.*

SMIDSTRUP CHURCH

In 1330 Bishop Jakob of Ribe annexed »the Deanery of Almindsyssel and Smidstrup Church, which were formerly united« to the chapter's cantorate.

The church's ownership following the Reformation is only known from 1686 when the King sold the advowson of Smidstrup as well as that of 13 churches in Jutland and 14 on Funen to Jørgen Rantzau and Marsille von Gabels. In 1689 Rantzau sold the church to Jens Lauridsen Risom of Nebbegård. When the latter passed away in 1694 the church went to his son, the parson, whose widow deeded the church to the King in 1724. At the Cavalry Estate auction in 1766, the church was sold to Master of the Hunt Peder Bachmann of Vellinggård, whose heirs sold it to his son-in-law in 1769. In 1782 the parson Jens Knudsen Storm bought the church. The ownership passed to his widow until her death in 1830. Poul Borreby Seidelin must then have become

the sole proprietor of the church, which he sold in 1842 to Hans Damkjær, owner of Vellinggård. The church then stayed in the family until it passed into *freehold* on the 19th of April 1918.

Annexations. The church has had Skærup as an annexe since the Middle Ages. Smidstrup only constituted an independent benefice in the years 1887–1994.

The church, built on relatively even terrain, had a central position in the village and parish until c. 1900. Due to the development in the 1960s of detached housing neighbourhoods, mainly to the north, the church now lies in the southern part of the village. The church still borders fields to the west.

The *churchyard* has a rectangular area of roughly 13,000 m², which encompasses an old and a new section. The old section, which was approximately rectangular (fig. 3) in 1820, takes up around half of the total area.

The churchyard is surrounded by a fieldstone wall which since 1929 has been shored up to the north and east by slanted, grassy earthworks lined with split stones, while the south east part is supported by a low stone glacis.

There are five entrances to the churchyard, of which the two westernmost on the north and south sides mark the separation of the old and new sections. The original main entrance is the easternmost south-facing driveway gate (fig. 4) which replaced a stone-built portal in 1860.

A chapel with a utility room and toilet facilities (architect Bodulf Billund, Fredericia) was constructed as part of the churchyard expansion in 1927 (cf. fig. 4). A sexton's building was built in 1989 on the north side of the wall (landscape architect Finn Andersen, Fredericia) and was expanded to the north in 2008 with a parish office (architects Birch & Andersen, Horsens).

Building. The church is an ashlar building consisting of a nave and a chancel which must have been built in the first part of the Middle Ages.

The church's original ground plan is right-angled and comprises an approximately square chancel and a wider, rectangular nave (fig. 5). The material of the original building is granite; externally as large, finely dressed granite ashlar on a bevelled foundation, while the inner layer is of fieldstone. The ashlar masonry has undergone several repairs and large parts have been entirely reset.

The nave's two original doors in the north and south sides are still visible, although only the southern one is still in use. In the north side of the chancel, an original window is still in use (fig. 11). A similar window in the east gable wall of the chancel is bricked up flush with the facade (fig. 13), while internally it appears with its upper part as a round-arched niche (fig. 10). In the nave, immediately east of the south door, the contour of a bricked-up, round-arched window (fig. 9) is visible.

Westernmost in the south wall of the chancel is a low opening, internally sealed with medieval brick and a thick layer of plaster (figs. 14–16). The purpose of this so-called hagnoscope was to lead the gaze of someone outside into the room,

whereby temporarily banned parishioners were given limited and controlled access to Mass celebrations in the parish.

Only a few original details have been preserved in the interior. The nave is still covered by flat beam ceilings that have been redone several times. The chancel and nave are separated by a chancel arch wall with a round arch (fig. 47) which has been expanded and reset at least two times, in the Late Middle Ages and in recent times.

A number of Late Medieval additions and changes, whose respective chronology cannot be determined with certainty, seem to have been started in the first half of the 1400s. The nave was extended to the west and a tower was added to the west end of the extension. The short, whitewashed *tower*, a little narrower than the nave, must have been constructed around the middle of the 1400s according to dendrochronological analyses (fig. 7).

Around 1475 a vault (cf. fig. 51) was constructed in the chancel and the chancel arch was expanded. A sizeable chapel was constructed to the east, at the nave's south side (figs. 20 and 38), presumably c. 1525. The addition is built with ashlar in the facade and its interior is connected to the nave via a wide, round-arched arcade. The room is covered by a contemporary cross-vault.

The final medieval extension is most likely the porch, which was built in front of the south door immediately next to the chapel. The building was faced with dressing in 1867–69.

Following the Middle Ages the church underwent a series of changes, the largest being the rebuildings of the tower in c. 1754, 1831, and in 1867–69. The overall expression of the building is however largely unchanged from its Late Medieval shape.

Wall paintings. The church shows traces of the wall-painted decorations. Firstly, the Gothic ornamentation in the chancel vault, c. 1475, secondly, an Early Renaissance wall decoration that likely covered most of the church's wall surfaces, c. 1525–50. The Gothic piece is a simple ornamental decoration in the chancel vault, a hexafoil rosette at the top of the vault as well as rectangular frames around the vault's scuppers.

The Early Renaissance decoration is harshly restored in places. It presumably covered the entire church but is now only visible in the chancel, chancel arch wall, nave, and in the southern chapel. The decoration is characterized by intertwining plant ornaments which frame a series of depictions. In the chancel vault, the symbols of the four evangelists are visible. In the eastern north window of the nave is a depiction of the apostle John and St. Barbara. The chapel has the most preserved images. Here are depictions of Judgement Day, John the Baptist, St. Veronica, and Christ as the Man of Sorrows.

Furnishings. The church's oldest piece of furnishing is the Romanesque font. Most of the altarpiece is from the Late Middle Ages, c. 1500, it clearly shows signs of newer refurbishings from 1879. One bell was cast by Matthias Bennick in 1585 and is also among the oldest furnishings. The 1600s are more thoroughly represented. The pulpit was set up c. 1600-25 and the church's chalice came in 1622. The parson Niels Lauritsen Riber and Else Michelsdatter donated the altar candlesticks c. 1638-

68. New (†)pews were also set up in the first decade of the 1600s which are now difficult to date more accurately. In c.1650 the communion table was supplied with a new frontal.

In 1701 a magnificent gallery was decorated with depictions of virtues, and its installation was paid for by the parson Laurids Risom. A kneeler was purchased in 1716 and a wafer box was acquired for the church in 1723. The pulpit was supplied with a sound canopy in 1734, and it was presumably at this time the church also received a painted chancel arch crucifix group. Finally, Doratheia Margaretha Weiss donated a Communion set for the sick in 1770.

At the start of the 1800s, the church was provided with a number of smaller pieces: New hymn boards, a poor box and money boxes, and a parish meeting board were all added. The Communion table itself was renewed in 1869, and it was on this occasion the priest's chair was acquired. Around 1870 a chair was purchased, likely for the parish clerk, and benches for the porch were also procured. In 1891 more hymn boards were acquired.